

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

Дипломна робота

Освітній ступінь - магістр

на тему:

ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ У ВИРІШЕННІ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Виконав:

здобувач вищої освіти VI курсу
спеціальності 052 «Політологія»
групи ПЛ-61

Кусік Роман Миколайович

Науковий керівник:

к. і. н., доц. кафедри політичних наук
Невинна Г.Я.

Рецензент:

к. політ.н., доц. кафедри політології
та соціології РДГУ

Кундеус О.М.

Рівне - 2020

АНОТАЦІЯ

Кусік Р.М. Збройні сили України у вирішенні політичних конфліктів. Наукова робота на здобуття кваліфікації магістра зі спеціальності 052 Політологія. Кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2020.

У роботі розглянуто взаємозв'язок армії та політики в нашій державі. Проаналізовано участь Збройних сил України у діючих міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Досліджено діяльність ЗСУ у вирішенні поточних політичних конфліктів.

Зокрема вивчено дії української армії у воєнно-політичному конфлікті на Сході України.

Ключові слова: Збройні сили України, армія, політика, політичний конфлікт.

ANNOTATION

Kusik R.M. Armed forces of Ukraine in resolving political conflicts. Scientific research to obtain a master's degree in specialty 052- Political Science. Department of Political Science, Rivne State University of Humanities 2020.

This paper examines the relationship between the army and politics in our country. An analysis is conducted through international operations of Ukraine's Armed Forces aiming to maintain peace and security. The activity of the Armed Forces in resolving current political conflicts is studied.

In particular, a study of actions by Ukrainian army in the military-political conflict in eastern Ukraine.

Key words: Armed Forces of Ukraine, army, politics, political conflict.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЯ ТА РОЛІ ЗБРОЙНИХ СИЛ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ	7
1.1. Взаємозв'язок армії та політики як науково-теоретична проблема	7
1.2. Політичний конфлікт та способи врегулювання політичних конфліктів	26
1.3. Стан наукової розробки теми дослідження	41
РОЗДІЛ 2. Нормативно-правове забезпечення участі ЗСУ у вирішенні політичних конфліктів	46
2.1. Воєнна доктрина України – основний документ ЗСУ	46
2.2. Правове регулювання організації та діяльності ЗСУ у вирішенні політичних конфліктів	54
РОЗДІЛ 3. Участь Збройних сил України у вирішенні поточних політичних конфліктів	64
3.1. Діяльність ЗСУ у діючих міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.	64
3.2. ЗСУ у воєнно-політичному конфлікті на Сході України	69
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Армія, як специфічний інститут держави, відіграє важливу роль в політичній системі суспільства. Вона взаємопов'язана з політикою і є її об'єктом та важливим інструментом, а також може за певних умов виступати й самостійним суб'єктом політики. Завдання політики і політиків полягає у створенні такої армії, яка б за усіх, а особливо за екстремальних умов, могла зберігати свою боєздатність і оптимально виконати поставлені перед нею завдання. Армія, як специфічний інститут держави, відіграє важливу роль в політичній системі суспільства. Вона пронизана політикою, є її об'єктом та важливим інструментом, а за певних умов може виступати й самостійним суб'єктом політики.

Проблемами осмислення взаємодії армії та суспільства займається велика кількість вчених у всьому світі: слід зазначити відомих вітчизняних дослідників В. Абрамова, В. Ананьїна, Е. Афоніна, О. Бодрука, О. Данильяна, П. Квіткіна, В. Мандрагелю, Є. Мануйлова, О. Панфілова, Г. Перепелицю, В. Смолянюка, М. Цюрупу та ін. Дана проблематика відображена у наукових працях і західних дослідників (Дж. Адамс, Р. Акерман, Д. Арквілл, Р. Арон, Р. Банкер, Д. Барнетт, К. Блаунт, Р. Боудіш, Л. Грінтер, М. Едмондс, С. Костіген, Ч. Москос, Д. Олбертс, Д. Ронфілдт, Е. Тоффлер та ін.). Але пошук оптимальної моделі взаємодії армії і суспільства в умовах сучасних реалій, пов'язаних з анексією Криму, ООС на Донбасі, потребує осмислення історичного досвіду цієї взаємодії.

Усвідомлення складності процесу взаємодії армії та суспільства привело до створення цілої низки сучасних концепцій інтерпретації цієї взаємодії. При найзагальнішому логіко-гносеологічному аналізі можна поділити ці концепції на два великі класи: перший клас – атрибутивні концепції, що роблять акцент на армії як атрибуті суспільства; другий клас – реляційні концепції, які акцентують увагу на взаємодії армії та суспільства з точки зору відносин на елементарних і складному комунікативному рівнях.

Зазначені концепції відображають різні підходи до аналізу взаємодії армії та суспільства, визначають принципи і тенденції цієї взаємодії, можливі шляхи їх гармонізації в межах домінуючого патерна цієї або іншої концепції. Однак цілісну концепцію взаємодії армії та суспільства можна створити лише розглянувши особливості цієї взаємодії у всіх сферах буття (економічній, соціальній, політичній і духовній).

Мета нашого дослідження – комплексний аналіз місця та ролі збройних сил України в політичній системі суспільства та вирішенні політичних конфліктів.

Об'єкт дослідження – збройні сили України.

Предмет дослідження - збройні сили України у вирішенні політичних конфліктів.

Завдання нашого дослідження:

- обґрунтувати зв'язок армії і політики як науково-теоретична проблема;
- проаналізувати політичний конфлікт та способи врегулювання політичних конфліктів;
- описати стан наукової розробки теми дослідження;
- подати аналіз воєнної доктрини України, як основного документу ЗСУ;
- охарактеризувати правове врегулювання організацій та діяльності ЗСУ у вирішенні міжнародних конфліктів;
- описати діяльність ЗСУ у діючих міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки;
- проаналізувати діяльність ЗСУ у воєнно-політичному конфлікті на Сході України.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. Це передусім методи узагальнення і аналізу. Системний метод використовувався при дослідженні взаємодії органів державної влади зі збройними силами України як цілісної,

складної системи. Застосування структурно-функціонального методу дозволило виявити зв'язок політичної системи з військовими формуваннями, описати основні форми їхньої взаємодії та складнощі, які виникають при цьому. Крім цього, був використаний метод синтезу даних медіапростору, а також описовий та порівняльно-історичний — задля точності викладу досліджуваного матеріалу й фіксуванні його зміни в порівнянні з минулими роками. Аналіз досліджуваної проблематики був здійснений на принципах наукової об'єктивності, нейтральності та незаангажованості.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного дослідження місця збройних сил у сучасній політичній системі України та роль ЗСУ у вирішенні міжнародних та внутрішніх конфліктів.

Практичне значення роботи полягає у тому, що дані проведеного дослідження можна враховувати при подальшому дослідженні політичної системи України та перспектив розвитку ЗСУ.

Результати дослідження апробовані на Звітній науковій конференції РДГУ (14-15 травня 2020 р. Рівне).

Структура нашого дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури. Загальна кількість сторінок – 82.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЯ ТА РОЛІ ЗБРОЙНИХ СИЛ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ

1.1. Взаємозв'язок армії та політики як науково-теоретична проблема

У новому ХХІ ст. проблеми політичних взаємовідносин армії і держави як і раніше є чи не найактуальнішим напрямом у військовій і політичній науці. Це підтверджується безперервними численними дискусіями науковців-філософів, військових і політичних діячів з даної проблематики. Ще з давніх часів армія займала першорядне місце в життя будь-якої держави. Згадуючи Стародавній Рим, можна констатувати, що Священна Римська імперія довгі роки існувала за рахунок добре озброєної, підготовленої і навченої в бойовому відношенні армії. В історії України армія протягом багатьох століть відігравала ключову роль як у розвитку держави, так і в її зміцненні [51, с.56].

Напочатку ХХІ ст. кількість локальних конфліктів, терористичних актів, незважаючи на вплив міжнародних організацій, не зменшується. Вже у конфліктах не беруть участь великі армії, що призводить до завоювань великих територій. Конфлікти проводяться силами найманців, контрактними арміями держав, терористами. Небезпечний характер воєнних конфліктів на сучасному етапі потребує їх більш глибокого вивчення. В сучасній вітчизняній та зарубіжній історіографії, при висвітленні проблеми воєннополітичних конфліктів, поки немає єдиної наукової концепції виникнення, розвитку, типології та їх визначення. В працях дослідників подаються різні погляди на визначення та тлумачення воєнних конфліктів [1]. Крапку над "і" не ставлять і воєнні доктрини держав. Д. Даллес один із різновидів таких конфліктів сформулював як "балансування на грані війни". Р. Лебоу обґрунтовує тип конфлікту "виправдання ворожості", який характерний провокаційною діяльністю проти потенційного противника,

висуненням заздалегідь неприйнятних вимог [2,с.106]. Для того, щоб більш чітко визначити сутність військово-політичних конфліктів, треба, насамперед, виявити такі ознаки військового конфлікту, які дозволили б відрізнити його, з одного боку, від війни, а з іншого — від інших за своїм характером військових акцій. Військовий конфлікт – це будь-які військові сутички, в тому числі і світові війни. Крім цього, ми вживаємо це поняття «військовий конфлікт» стосовно таких військових колізій, які володіють деякими особливими рисами. До них можна віднести наступні:

- це боротьба з використанням засобів воєнного насильства як з одного, так і з іншого боку;
- локалізований географічно масштаб ведення бойових дій;
- обмежене використання сил і засобів воєнного насильства;
- відносна керованість процесу розвитку конфліктних відносин між учасниками цього протистояння;
- відносна обмеженість приватних, регіонально-ситуативних цілей, які переслідують в суперечці і т. д.

Аналізуючи військово-політичні конфлікти, важливо визначити чітку межу між військовим конфліктом і різними односторонніми військовими акціями. Під терміном «одностороння військова акція» зазвичай розуміються такі явища, як окупація, інтервенція, військовий шантаж та ін. Але військово-політичні конфлікти мають конкретні ознаки. Так як військовий конфлікт передбачає активні дії з боку обох учасників спору. У тому випадку, якщо сила, що використовується одним з учасників зіткнення, не зустрічає військово-силової протидії з боку іншого її учасника, то немає і самого військового конфлікту, а є одностороння військова акція. Для успішного вирішення військово-політичних конфліктів перш за все необхідно визначитися з ситуацією, що виникла. Чи має місце загроза миру, порушення миру або акт агресії. Саме кваліфікація ситуації зумовлює застосування відповідних заходів. Для того щоб в рамках ООН провести операції з підтримки миру із залученням військового персоналу, необхідна наявність

певних умов, як то: згода сторін, що беруть участь в конфлікті, мандат операції і керівництво Ради Безпеки (командування і контроль при цьому покладаються на Генерального Секретаря ООН) обмеження використання військової сили і, що особливо важливо, дотримання неупередженості та нейтральності.

Внутрішньодержавні конфлікти можуть переростати в міжнародні в разі, коли треті держави самі шукають конфлікту з опозицією і допомагають з метою прямого або непрямого втручання. Основними воєнними конфліктами на даний момент є: військовий конфлікт в Сирії, військовий конфлікт на сході України, війна в Афганістані, воєнізовані сутички в Судані, воєнний конфлікт в Ємені, в Лівані, діяльність терористів в Судані, конфлікт в дельті Нігера. Військовий конфлікт в Сирії продовжується з 2011 року. Він входить в категорію так званих «воєн проти тероризму»[3,с.89-94]. В себе він встиг затягнути сили НАТО, Росії, Ірану, сирійської опозиції, війська Башара Асада, терористів. Військовий конфлікт в Сирії можна розділити на кілька фронтів: воєнні дії сил НАТО проти сил Ісламської держави, воєнні дії коаліції Росія-Іран, воєнні дії між військами Асада та сирійської опозицією. Сили НАТО здебільшого використовують повітряні сили. Росія використовує сили найманців, повітряні бомбардування. В основному пішохідні сили – це сили терористів Ісламської держави, сирійської опозиції та армія, що підтримує чинного керівника Сирії Башара Асада. Військовий конфлікт на сході України продовжується з 2014 року. В ньому беруть участь сили Збройних сил України, добровольчих батальйонів, українські та російські націоналісти. Зі сторони Росії є факти перебування російських регулярних військ, найманих банд-формувань, російських націоналістів. Конфлікт призвів до знищення економіки Донбасу, занепаду промисловості та рівня життя громадян, виїзду та міграції громадян. Особливістю воєнного конфлікту є невикористання повітряних сил та закриття повітряного простору після кількох терористичних актів, основним з яких було збиття пасажирського літака МН-17 малайзійської авіакомпанії. Незважаючи на дії

міжнародних організацій, таких як ОБСЄ, конфлікт продовжується та має риси такого, що буде тривати довгий час. Війна в Афганістані продовжується з 2015 року. Новий виток подій пов'язаний з виводом сил НАТО з Афганістану, внаслідок чого відбулось підвищення активності діяльності бойовиків, в основному сил Талібану та Ісламської держави. Воєнний конфлікт в Ємені продовжується з 2014 року. Розпочався як конфлікт між військами керівництва країни та прихильників шиїзму. Також потім до воєнних дій приєдналися сили Ісламської держави та Аль-Каїди. З країни втекли її керівники (президент, уряд). Воєнні дії тривають з перемінним успіхом, новий виток протистояння пов'язаний з поверненням до Ємену її колишніх керівників заради відновлення своєї влади. Конфлікт в Лівані продовжується з 2011 року та пов'язаний з подіями Арабської весни та воєнних дій в Сирії. Сторонами конфлікту є армія Лівану та терористи Ісламської держави і АльКаїди[4]. Воєнні конфлікти сучасності виникають не тільки з причин етнічних (в Судані) чи релігійних (Ємен), а і з економічних. Представником даного типу є воєнний конфлікт в дельті Нігеру. Проблематика конфлікту – великі запаси нафти в регіоні. Конфлікт розгортається між силами нафтових компаній та етнічними угрупованнями, які проти діяльності даних компаній. З метою залагодити конфлікт роблять захищені кордони за рахунок споруд, як афганопакистанський бар'єр, що був створений з метою зменшення міграції терористів та контрабандистів між країнами. Також можна привести приклад стіни між Ізраїлем та Палестиною. Сучасні воєнні сили мають набагато ширший спектр діяльності та можливі засоби, ніж раніше. Сучасні засоби зв'язку дозволяють проявляти більш високу мобільність воєнних сил. Армії вже мають вигляд не суцільних блоків, а невеликих підрозділів, що краще орієнтуються на місцевості та мають можливості маневрування. М. ван Кревельд і інші військові фахівці вважають, що регулярні збройні сили часто просто «безсилі» в сучасних збройних конфліктах [5,с.34]. Терористичні організації мають бюджети країн і можуть проводити розробки в воєнній сфері та закупівлі армійської техніки.

Як приклад Ісламська держава продає нафту з родовищ. Є більш широкі засоби до агітації та захоплення у свої ряди нових членів. Для цієї цілі використовують психотропні наркотичні засоби, психологічні техніки, сервіси потокового відео та телеканали. Вони отримали змогу залучати до себе нових учасників зі всього світу, незалежно від раси чи національності. Певні кризові явища капіталістичних країн, безробіття, суспільство споживання, пропонування відчутти екстрим та використати свою агресію можуть використовуватись в даних техніках агітації. Окремим засобом ведення війни є інформація. Супротивники створюють програми для дезінформації та демотивації ворога, провокують агресивність. Сторони конфлікту створюють мотивуючі патріотичні відео для того, щоб залучити більшу кількість добровольців у свої ряди. В умовах сучасного глобалізованого суспільства важливу роль в справі мобілізації населення на активні дії належить електронним засобам масової інформації - перш за все телебачення і радіо. Мері Калдор попереджає, що ефект їх впливу на населення, особливо в сільській місцевості, не можна недооцінювати. На відміну від «опосередкованого впливу» друкованих засобів інформації і пропаганди, радіо і телебачення впливають на свідомість безпосередньо. Радіо і телебачення знаходяться зазвичай під державним контролем, проте недержавні сили і структури можуть вдаватися до аналогічних засобів у формі супутникового теле- і радіомовлення [6; с.7]. Набуває поширення інформаційна війна зі спецзагонами хакерів, що можуть зламувати сайти та бази даних. Проблемами майбутнього є те, що тероризм стає все більш мобільним і його діяльність буде все важче контролювати [8,с.240]. Кількість терористичних актів в країнах-учасниках конфліктів буде все збільшуватися, а їх причини будуть існувати вічно (через релігійні, етнічні, економічні причини). Прикладом можуть служити терористичні акти в Парижі та Буркіна-Фасо. Проблемою сучасних воєнних конфліктів є міграція населення. Конфлікт в Сирії призвів до міграційної кризи в Європі. Даних мігрантів держави повинні забезпечити роботою та житлом для зменшення

кількості злочинів. Таким чином, військово-політичні конфлікти сучасності стосуються великої кількості країн. З прогресом підвищується мобільність військ та технічна оснащеність армії, спектр використовуваної зброї. Прихильники певної сторони конфлікту можуть чинити терористичні акти та легко пересуватися за допомогою сучасних видів транспорту. Причинами конфліктів будуть служити джерела сировини, родовища, підприємства, релігія, етнічна сфера, незадоволення владою. Гарячими точками залишаться Близький Схід, північ Африки, Месопотамія.

Термін «політика», зі свого боку, також багатозначний. У самій загальній формі політика являє собою область цілеспрямованих відносин між індивідами, соціальними групами і створюваними ними організаціями, установами з приводу державної влади (її затвердження, формування, функціонування) з метою реалізації їх суспільно значущих інтересів.

У науковому співтоваристві сформувалися в основному дві діаметрально протилежні точки зору на місце і роль армії в житті держави, як засобу і об'єкта політики. Головна відмінність полягає в тому, як визначається місце і роль армії в політичному житті держави і суспільних устроїв з нею не може зрівнятися жоден інший соціальний інститут держави [14].

Неодноразово різні політичні сили, йдучи на зближення або союз з армією, переслідували свої корпоративні інтереси і цілі. Армія для них була і є тільки інструментом впливу на громадянське суспільство, знаряддям виконання своїх цілей. Особливо пильна увага до армії з боку різних політичних сил проявляється в періоди політичних криз і назрівання соціальної напруги. Прагнучи заручитися підтримкою збройних сил, політичні режими, партії та інші суб'єкти часто забувають про те, що армія в багатьох державах світу перетворилася в серйозну суспільно-політичну силу.

Сучасна армія - це численний, активний, згуртований і дисциплінований колектив. Вона в даний час являє собою значний

інтелектуальний потенціал, який за певних умов може мати суттєвий вплив на суспільне і політичне життя сучасної держави.

Завдяки своєму авторитету і могутності вона здатна підпорядкувати собі інші інститути держави, дати вирішальну перевагу в політичній боротьбі тієї або іншої партії або руху, які вона підтримує. Прекрасно це розуміючи, державні діячі, представники політичних партій і організацій постійно «заграють» з військовою елітою, намагаються «приручити» її, переслідуючи при цьому свої певні цілі. Розглядаючи форми взаємодії політичних режимів зі збройними силами, необхідно згадати, що за часів СРСР військові були широко представлені в різних органах державної влади. В Верховній Раді СРСР була певна квота мандатів для представників збройних сил, військовослужбовці були депутатами законодавчої влади різних рівнів. Не маючи членського квитка Комуністичної партії, військовослужбовець не міг просуватися по службі. Підставою отримання вищих військових звань і посад було навчання (підвищення кваліфікації) в вищих політичних академіях. Така ж ситуація складалася і в багатьох інших країнах світу (наприклад, в країнах соціалістичного табору або соціалізму - КНДР, КНР, В'єтнамі, Кубі). Тим самим виявлялася «Монопольна партизація» армії, при якій армія безпосередньо підпорядковувалася правлячій партії, і діяльність інших партій в ній була заборонена [22, с. 123].

У таких державах, як Іспанія, Португалія (і більшості колишніх соціалістичних країн), діяльність будь-яких партій в армії заборонена. Такий вид взаємин встановлений законом. Керівництво армією здійснюється парламентом (комітетами) і керівними діячами, тим самим застосовується «Жорстка департизація», яка, однак, не означає повного розриву зв'язків між армією і політичними партіями. Наприклад, в Іспанії і в сенаті, і в конгресі створені оборонні комісії, в кожній з яких працює 7 депутатів від різних політичних партій. Важливо, що в цьому випадку командуванню забороняється вести агітацію серед своїх підлеглих.

У країнах з розвиненою демократичною системою (Англія, США, Німеччина, Італія) партії не мають організацій в армії і не ведуть у ній роботу. Військовослужбовцям дозволяється перебувати в партіях, вести партійну роботу поза військовими частинами в позаслужбовий час і без форми - тим самим виявляється «гнучка композиція» як форма взаємодії партій і армії.

В кінці ХХ ст. (Особливо з початком розпаду СРСР) у багатьох країнах світу домінуючою стала тенденція відсторонення військових від формування загальної державної політики, виключення їх з представницьких і виконавчих органів влади. Для роботи у військових відомствах і міністерствах оборони стали залучатися цивільні особи. Призначаючи міністром оборони цивільного чиновника, багато керівників держав тим самим показують деполітизацію армії і посилення громадянського контролю над нею.

Армія не може бути повністю аполітичною. В армію йдуть служити громадяни країни або держави, які мають не тільки певні права як військовослужбовці, а й власне цивільні права як члени даного суспільства. Усвідомлюючи свою роль в суспільстві, свої права і обов'язки, виконуючи волю держави, армія, таким чином, стає суб'єктом політики, будучи інститутом держави. Найважливішим показником взаємовідносин армії і політики є її участь в суспільно-політичному житті країни в якості громадян. У таких країнах, як США, військові частково або повністю відсторонені від політичної сфери суспільства. Їм заборонено перебувати в лавах політичних партій, організацій, брати участь у виборах або виборчих кампаніях, займатися політикою, перебуваючи на дійсній військовій службі. В інших країнах армія - неодмінний учасник політичного життя [16, с.34].

Так, в Німеччині, Росії та інших державах військовослужбовці беруть активну участь у виборчому процесі. Їм дозволено створювати громадські організації, бути їх членами, якщо це не суперечить чинному законодавству.

Сукупність елементів ідеологічного, інституціонального і соціологічного порядку, що сприяють формуванню політичної влади даної

країни на визначений період становлять політичний режим країни. Форма правління, за якої влада в країні здійснюється з дотриманням основних прав людини, вільного волевиявлення громадян, в умовах безперешкодної діяльності політичних інститутів визначається як демократичний режим. Демократичному режиму притаманні: відсутність концентрації влади в одній особі; багатопартійність, змагальність у ході виборів; постійне вивчення суспільної думки; право громадян на інформацію, на критику; можливість відкликання і зміна влади, становище та умови діяльності політичних партій, правовий статус особистості права та обов'язки громадян, порядок функціонування каральних і правоохоронних органів, співвідношення й регламентацію дозволеного та забороненого. Важливу роль у забезпеченні реалізації принципів демократії відіграють силові структури держави, які виступають гарантами політико-правової стабільності, а також прав і свобод людини та громадянина. Враховуючи різний характер суб'єктів політики, які формують силові структури держави, доцільно зазначити, що під дефініцією «силові структури» ми розуміємо збройні сили, органи безпеки, правоохоронні органи, спеціальні воєнізовані служби тощо. Слід підкреслити, що ми маємо на увазі саме державні силові структури, оскільки громадські об'єднання, політичні партії та інші недержавні елементи політичної системи не мають права створювати і використовувати у своїй діяльності силові структури. Названі інституції є «невід'ємними елементами механізму держави, виконують одну з основних та постійних функцій держави – забезпечують зовнішній та внутрішній суверенітет, правопорядок і захист суспільного устрою від дестабілізації та деструкції» [18, с.37-39].

У політичному просторі демократії силові формування держави відповідають інтересам суспільства, функціонують в його інтересах і призначені для захисту суверенітету держави, її незалежності, територіальної цілісності та неподільності й підпорядковуються демократично обраному урядові (перебувають під повним контролем вищого державного керівництва), інститутів громадянського суспільства та не претендують на

самостійну політичну роль. Демократичні суспільства створюють правові механізми, які унеможливають перетворення силових структур з інструмента реалізації загальної державної політики в інструмент здійснення політики правлячої партії або групи осіб. Домінантним принципом функціонування силовиків у демократичному суспільстві є забезпечення ефективно діючої системи демократичного цивільного контролю за діяльністю силових структур (державними військовими формуваннями, правоохоронними органами, інститутами сектору безпеки, суб'єктами забезпечення національної безпеки – міністерствами та іншими державними органами, залученими до вирішення питань, пов'язаних з обороною і безпекою держави), що є важливою складовою моделі взаємодії силовиків і політики у країнах із демократичним політичним режимом. В умовах демократичних режимів система цивільного контролю забезпечує контроль і керівництво силовими структурами з боку законодавчої, виконавчої, судової влади, а також – безпосередній контроль з боку громадянського суспільства. Форми цього контролю в різних демократичних країнах можуть бути різними:

1. Контроль і керівництво силовими структурами з боку законодавчої та виконавчої влади, що передбачає: розробку та прийняття законодавчих та нормативно правових актів, які регулюють порядок функціонування та законність дій силових структур, вимоги щодо їх дотримання; забезпечення керування силовими відомствами цивільним членом уряду; послідовний контроль за діяльністю силових структур. Формою цивільного контролю з боку влади є парламентський контроль. Він полягає у створенні спеціальних комітетів, постійних комісій з питань безпеки і оборони, тощо [21, с.46].

Наприклад, у Франції комісія з питань безпеки та оборони Національної Асамблеї та Сенату здійснює моніторинг діяльності та витрат розвідувальних/спеціальних служб, міністерства внутрішніх справ, оборони та ін.; у Норвегії діє спеціальний комітет по здійсненню перевірок

конкретних об'єктів силових відомств (Норвегія); у Польщі – Комісія у справах спеціальних служб (складається з парламентарів), повноваження якої стосуються як законопроектної роботи, так і аналізу звітів Голів служб, оцінки співробітництва силових структур, розгляду скарг щодо їх діяльності. В Україні парламентський здійснюється Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, передбачає виконання як законопроектної і організаційної, так і контрольної функції, проте дієвість такого контролю полягає лише в аналізі (практики застосування законодавчих актів), підготовці та поданні відповідних висновків та рекомендацій на розгляд Верховної Ради України; контролі за виконанням Державного бюджету України; організації та підготовці парламентських слухань; направленні матеріалів для відповідного реагування органам Верховної Ради України, державним органам, їх посадовим особам. Та не здійснює моніторингу діяльності, перевірок, оцінки співробітництва спецслужб, розгляду скарг щодо діяльності спецслужб тощо [17, с. 20-22].

У низці держав значна частина контролюючих функцій парламенту у сфері безпеки делегована парламентському комітету або підпорядкованому парламенту, експертному комітету або органу. Слід зауважити, що у більшості держав (Аргентина, Австралія, Велика Британія, США, Бельгія, Голландія, Норвегія., окрім парламентського контролю, здійснюється також контроль із боку політичного керівництва виконавчої гілки влади. Для цього створюються міжвідомчі комітети і комісії при главах урядів [15, с.139-140].

2. Контроль з боку судової влади. Це активний попередній та послідовний контроль функціонування і діяльності силових структур в сфері дотримання основних прав і свобод громадян та їх військовослужбовців [7, с. 37]. Для силових структур такий контроль – це підпорядкованість цивільному уряду; звітність перед урядом; політична відповідальність.

Отже, цивільний контроль – це система запобігання неконституційних дій та рішень силових структур; попередження безконтрольної діяльності посадових осіб силових відомств; засіб недопущення перетворення силового

блоку в самостійний центр влади та механізм запобігання небажаному зростанню активності силовиків. За демократичного режиму в державі створюються сприятливі умови для відкритого обговорення та прийняття важливих державних рішень з військових питань та питань обороноздатності та національної безпеки, діяльності силових відомств із залученням широких кіл громадськості [9, с.15]. В. Горбулін у монографії «Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки» зазначає, що демократичний цивільний контроль – це і система наглядово-спостережних заходів і засобів, здійснюваний інститутами громадянського суспільства» [10, с.4].

3. Інституційну основу системи демократичного контролю становлять: спеціально утворені для цієї мети контролюючі та наглядові державні органи; органи громадського суспільства, неурядові організації та засоби масової інформації. Так, в країнах-членах Ради Європи для контролю за окремими службами силових структур створюються органи експертного контролю – це спеціальні непарламентські органи, що уповноважені розглядати насамперед законність діяльності і політики служб, включаючи дотримання ними правових норм. В Норвегії, Нідерландах і Португалії такі органи експертного контролю забезпечують більш повну й глибоку перевірку діяльності таких відомств, ніж їх парламентські колеги. В Нідерландах, Бельгії, Хорватії, Норвегії, Швеції, Португалії та інших європейських країнах вони є головним елементом зовнішнього контролю діяльності служб [19].

В Україні створено громадські ради (при Службі безпеки України, Міністерстві внутрішніх справ України, Міністерстві оборони України тощо) які є інструментом комунікації між громадськістю, політиками, незалежними експертами, правозахисниками, працівниками силових структур, тобто виступають механізмом отримання інформації «з перших рук» від населення про роботу силового сектору держави, можливість відпрацювання прозорих стосунків. Громадська рада – це основний правовий засіб громадського контролю, який є колегіальним консультативнодорадчим органом, що

безпосередньо залучається до виконання завдань щодо захисту національних інтересів у безпековій та оборонній сферах, утворений для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами у сфері безпеки та оборони, з метою представництва інституцій громадського суспільства та врахування їх інтересів у діяльності цих органів, підвищення дієвості демократичного цивільного контролю за діяльністю складових сектору безпеки та оборони, забезпечення національної безпеки держави, ефективного відстоювання її національних інтересів у сфері безпеки та оборони.[26, с. 95-96;139-140].

4. Громадський контроль – форма реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою. Громадський контроль за визначенням вітчизняних дослідників (О. Андрійко, А. Васіна, А. Мельник, Л. Гордієнко, О. Оболенський та інших), – це невід’ємна складова системи публічного управління, чинник розвитку суспільства в умовах демократичної, соціальної правової держави [10, с.6], що полягає у «функціонуванні системи соціальних інститутів держави та громадянського суспільства з регулювання військовогромадських відносин, надання законності діям силових структур, вдосконалення їхнього розвитку в інтересах суспільства» [13, с.34]. За західними поняттями, громадський контроль – це контроль за силовими структурами через політичні та демократичні легітимні інститути держави. Забезпечується громадський контроль шляхом: розширення формату та механізму інформування громадськості про діяльність силових структур, виконання покладених на них завдань; посилення відповідальності керівників відповідних складових сектору безпеки за несвоєчасне реагування на звернення громадських організацій та громадян, повідомлення засобами масової інформації про неналежне виконання ними своїх завдань; запровадження системи залучення громадськості до протидії тероризму для сприяння його виявленню та запобіганню; залучення громадськості до процесів розвитку складових сектору безпеки, зокрема у питаннях покращення їх соціального, медичного

та матеріально-технічного забезпечення, раціонального використання державних ресурсів. В Україні, яка стала на шлях демократичної розбудови, сьогодні в рамках співпраці з громадськістю керівники та представники силових структур участь у спільних із громадськістю заходах (засідання, круглі столи), виступи на телеканалах національного телебачення, публікації в ЗМІ та на офіційних веб-сайтах правоохоронних відомств, заходи щодо запобігання і протидії корупції. Також, слід зазначити, що в рамках реалізації згаданої вище форми громадського контролю можуть створюватись певні інституціональні утворення при органах державної влади, які і представлятимуть інтереси громадськості у відповідному державному органі та забезпечуватимуть опосередкований контроль за їх діяльністю. [11]. Винятки щодо реалізації цього права, пов'язані з інтересами національної безпеки, визначаються законом. Громадський контроль над силовими структурами визнається однією з головних ознак стабільного політичного режиму в країні, демократичної зрілості самого суспільства, умовою нормального функціонування цивілізованої держави. Громадський контроль призначений для формування та вдосконалення правової основи життєдіяльності воєнної організації держави та механізму здійснення на практиці воєнної політики [12].

Його мета – гармонізація військовогромадських відносин, інтеграція силових інститутів в соціально-економічну та інші структури суспільства.

5. Департизація, деполітизація та деідеологізація силових структур. Департизація – тип відносин між силовими структурами та політичними партіями полягає в забороні діяльності при силових структурах будь-яких партій, в тому числі й правлячої, в забороні бути членами партійних організацій, здійснювати будь-яку роботу в їхніх інтересах за будь-яких умов [20, с. 10]. У державах із розвиненою демократією, між партіями та силовими відомствами можливе гнучке поєднання департизації з частковою партизацією (партіям заборонено мати свої організації в силових формуваннях та вести партійну роботу, натомість службовцям дозволяється

перебувати у партіях й займатись партійною діяльністю поза військовими частинами, виключно в позаслужбовий час й не у службовій формі (як у Німеччині, Італії) [23]. До того ж в багатьох країнах світу військовослужбовці мають право виставляти свою кандидатуру в депутати парламенту, але повинен (хоч тимчасово) піти у відставку [24].

В Україні даний принцип закріплено у ст.4 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [25]. Згідно з яким, службові (посадові) особи, здійснюючи згідно із цим Законом функції керівництва і контролю у сфері оборони і безпеки держави та правоохоронної діяльності, не можуть бути зв'язані рішеннями політичних партій чи громадських організацій.

Деполітизація. В умовах демократії забезпечується мінімізація можливостей втручання силовиків у політичне життя і, особливо, у процес боротьби за владу. Реалізується цей принцип за рахунок існування механізмів, що обмежують можливість окремих політичних сил використовувати силові підрозділи для досягнення власних інтересів. Паралельно створюються правові механізми, що унеможливають перетворення силових структур з інструмента реалізації загальнодержавної політики в інструмент здійснення політики правлячої партії.

Силові структури не втручаються у політику як безпосередні політичні сили і не включені у боротьбу за владу [28]. Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання запровадити демократичний цивільний контроль над силовими структурами. Це зафіксовано в ряді документів, серед яких «Кодекс поведінки стосовно воєнно-політичних аспектів безпеки» (1994 р.), «Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО» (1997 р.) Законом України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами влади» (2003 р.) та інші. Демократичний цивільний контроль і підзвітність силових структур є найголовнішими принципами їх взаємодії з суспільством.

Таким чином, якщо силові структури не втручаються в перебіг політичного процесу, то можна говорити про консолідацію правової держави. Важливою ознакою демократичних держав є можливість здійснення вільних, чесних, змагальних виборів. Даний принцип передбачає, що в процесі організації і проведенні виборчого процесу повністю виключається будь-який примус щодо участі або неучасті як у виборах в цілому, у процедурі голосування, а також виключається тиск на виборця при визначенні ним, як йому голосувати на виборах. Силові структури, мають достатньо адміністративних важелів впливу та можливостей втручання у виборчий процес. Український дослідник М. Бучин зазначає, що «силові структури можуть бути, з одного боку, інструментом, за допомогою якого посадовці здійснюють адміністративний вплив на хід виборчої кампанії, з іншого – виступати самостійним суб'єктом адміністративного ресурсу. У цьому випадку вони мають найбільше можливостей та засобів для здійснення силового тиску під час виборів.

Цей тиск силові структури можуть реалізувати не тільки на всіх етапах виборчого процесу, але також задовго до офіційного початку виборчої кампанії» [27, с.119-121]. Чинна влада може використовувати силовий адміністративний ресурс (силові структури) під час виборів у власних цілях [29, с.56]. Зазвичай, в демократично розвинутих країнах адміністративний ресурс тлумачать як форму зловживання владою. Така ситуація зумовлена трансформаційними процесами в країні, особливостями менталітету суспільства, відсутністю традицій вільного волевиявлення громадян; нерозвиненістю інститутів громадянського суспільства тощо.

У демократично розвинених країнах окремі частини силових залучаються до організації та проведення виборчого процесу. Зокрема, як зазначено у нормативно-правових актах Ради Європи та ОБСЄ, для попередження/припинення масових порушень громадського порядку, припинення заворушень та забезпечення громадської безпеки. Головним завданням силових структур (причетних до виборчого процесу) є

забезпечення, охорона і захист виборчих прав громадян від протиправних посягань, забезпечення дотримання, виконання всіх прав і обов'язків суб'єктів та інших учасників виборчого права на всіх етапах виборчого процесу, забезпечення законності під час виборчих правовідносин. На підрозділи силових структур покладаються обов'язки по: забезпеченню особистої безпеки громадянам, політичним партіям, кандидатам в депутати; дотримання громадського порядку у приміщеннях при голосуванні і прилеглий території; попередженню/припиненню злочинів та інших правопорушень у виборчому процесі; забезпечення порядку під час проведення масових публічних акцій з агітації, мітингів тощо [30].

Окремі підрозділи силових структур залучаються до організації, підготовки, проведення та визначення результатів виборів, а також відносин, що стосуються процесуальної та поліпредметної (суб'єктно-об'єктної) інфраструктури виборів (питання фінансування виборів, визначення кола учасників виборчого процесу, доступу до ЗМІ, участі представників іноземних держав, міжнародних міжурядових і неурядових організацій як спостерігачів за проведенням виборів тощо).

Залежно від того, як організовані в державі вибори, наскільки вони вільні й дають можливість виразити волю нації або територіальної громади, відбити реальний розклад політичних формувань, урахувати сформовані в суспільстві ідеологічні й інші інтереси системного характеру, залежить демократичний характер держав, фактичне забезпечення верховенства закону, і в остаточному підсумку – реальність захисту прав кожної конкретної людини [31, с.131]. Не слід забувати, що силові структури володіють могутнім електоральним потенціалом, що дозволяє їм брати участь в політичній боротьбі, відстоювати свої інтереси в межах демократичних процедур. Тож, небезпеку для демократичних процесів в суспільстві представляє зростання в ньому значимості якої-небудь силової структури, яка з часом може перерости в прагнення цієї структури відігравати ведучу роль спочатку в системі силових відомств, а потім і в

суспільстві в цілому. Історичних прикладів, які підтверджують можливий характер розвитку даного явища, більш ніж достатньо. У результаті використання силових структур у внутрішньовладному конфлікті політичний режим зазнає негативної трансформації у бік посилення авторитаризму, зростає роль «силовиків» у внутрішній і зовнішній політиці [32].

Силові структури в демократичних країнах підконтрольні та підпорядковані цивільному демократично обраному уряду, не беруть участі у боротьбі за владу, функціонують в інтересах народу і держави та не виступають самостійним суб'єктом політики. Вони виступають гарантами політико-правової стабільності, а також прав і свобод людини і громадянина. Якщо силові структури концентрують свою увагу виключно на виконанні своїх обов'язків, не втручаючись в перебіг політичного процесу, то можна говорити про консолідацію правової держави.

Якщо говорити про внутрішні функції будь-якої армії, то необхідно звернути увагу на проблему її взаємовідносин з різними соціальними силами суспільства. Характер цих взаємовідносин здебільш залежить від природи і соціально-політичної суті режиму влади. Виходячи з характеристик влади, армія може виконувати такі завдання: стримування та пригнічення опозиційних та інших ворожих владі сил; збереження соціально-групового компромісу (внутрішнього стабілізатора); сприяння соціальному співробітництву. Виконуючи будь-яку із зазначених функцій, армія суттєво змінює своє соціально-політичне обличчя.

Неспецифічні функції армії визначаються природою суспільства і суб'єкта політики, що її створив. Беручи участь у вирішенні невійськових завдань (у сферах економіки, духовній, соціальній), армія може сприяти іншим політичним або суспільним структурам, спеціально створеним для їх вирішення. Та слід пам'ятати, що, з одного боку, постійна участь армії в реалізації непритаманних їй завдань може викликати втрату здатності здійснювати її спеціальні функції.

З іншого боку, це може призвести до мілітаризації певних сфер життя суспільства. В результаті армія привласнює собі абсолютно неспецифічні функції. Вони обумовлені тим, що вона виступає водночас як засіб, об'єкт і суб'єкт політики. Різке підвищення політичної активності армії стає можливим внаслідок надзвичайного загострення соціальних протиріч.

Таке зростання активності спостерігалось в армії України в недавні роки. 1996 року 44% населення України вважало військових найдієздатнішою групою в процесі розбудови держави. А в результаті дослідження "Соціальні проблеми і реформа Збройних Сил України", проведеного центром "Соціальний моніторинг", зроблено висновок, що "сам процес розпаду Збройних Сил може перейти у фазу гострого збудження".

Причина цього – настільки низький рівень фінансування, що робить неможливим нормальне функціонування структур Збройних Сил. Збройні Сили України опинилися в епіцентрі процесу глибокої трансформації та дійшли до такої фази, коли далі неможливо не здійснювати глибоких перетворень цієї ланки державного організму навіть в умовах, коли фінансові можливості держави є досить обмеженими, відзначає голова Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони [33, с.32-36].

Отже, армія, як специфічний інститут держави, відіграє важливу роль в політичній системі суспільства. Вона пронизана політикою і є її об'єктом та важливим інструментом, а також може за певних умов виступати й самостійним суб'єктом політики. Завдання політики і політиків полягає у створенні такої армії, яка б за усіх, а особливо за екстремальних умов, могла б зберігати свою боєздатність і оптимально виконати поставлені перед нею завдання.

1.2. Політичний конфлікт та способи врегулювання політичних конфліктів

Значимість вивчення політичних процесів, конфліктів і політики в цілому, пояснюється тим, що їх впливом просякнута кожна область суспільного життя. Відомо, що сфера політичних відносин більш інших схильна до конфліктів, оскільки вона визначається тією чи іншою системою владних відносин, що становлять відносини панування і підпорядкування. Говорячи словами П. Бурдьє, політичний простір - це арена боротьби індивідів і груп, що займають різні позиції, за певний капітал (матеріальні ресурси, влада, престижні блага і цінності) [34,с.108].

Незважаючи на те, що політичний конфлікт пронизує всі сфери життя суспільства, на сьогодні ми не маємо цілісної і розробленої теорії політичного конфлікту. Найбільш глибоке дослідження теорії конфлікту ми можемо знайти в роботах соціологів і психологів, але концепт саме «політичного конфлікту» не вироблений навіть політологами. Все це робить доцільним розгляд напрацювань декількох дисциплін з цього питання і застосування до проблеми міждисциплінарного підходу. У даній статті ми спробуємо визначити загальне і особливе в розумінні конфлікту, зокрема політичного конфлікту, представниками різних соціальних наук - соціології та політології.

Різноманіття конфліктів, їх багатолікість породили безліч підходів до їх вивчення. Політичний конфлікт, як особливий різновид конфлікту, логічно розглядати в рамках політології. Але тут виникає ряд складнощів. Так, автори підручників з політичної конфліктології по-різному бачать роль політології в розвитку цієї науки. Багато з них взагалі не виділяють окремо вклад політичних наук, розглядаючи конфлікт в суспільствах лише в рамках соціології, вказуючи політологію в дужках, як частина соціології.

Ті ж, хто схильний поділяти роль політології та соціології, в основному дотримуються однакового розуміння політики. Так, К.С. Гаджієв вважає, що «Феномен політичного знаходиться між двома крайніми інтерпретаціями.

Одна з яких розглядає політику цілком як результат зіткнення конфлікуючих інтересів, а друга - як систему управління порядком і забезпечення справедливості в інтересах всіх членів суспільства»[37]. Саме поняття «політика» нерідко визначається як боротьба суб'єктів, які переслідують несумісні інтереси і цілі, результатом якої стає твердження певного правового порядку. Проте автори підручників заявляють, що в сучасній політичній науці складно виділити чисто конфліктологічні теорії. Правомірно говорити про погляди політологів на роль конфліктів в суспільстві, на управління політичними конфліктами. А.І. Шипілов виділяє політологічні дослідження конфлікту, які пов'язані з наступними напрямками: теорії еліт (Р. Міхельс, Г. Моска, В. Парето), теорії груп інтересів (А. Бентлі, Д. Трумен), теорії насильства (Ж. Сорель, Ф. Оппенгеймер), теорії політичної стабільності (Дж. Блондел, Д. Істон, С. Ліпсет, Д. Сандерс) і етнополітичні теорії (І. Гектер, Т. Нейрн, Дж. Ротшильд) [35, с.16-17]

Розглянемо кожне з цих напрямків з метою визначити евристичні можливості політології в аналізі політичних конфліктів.

Теорія еліт аналізує конфлікт в зв'язку з деградацією керуючої еліти, яка долається в революційних змінах. Так, класик теорії еліт Гаetano Моска пише: «навіть якщо невдоволення мас призведе до повалення правлячого класу, ми неминуче виявимо « ... інше організована меншість, яке візьме на себе місію правлячого класу»[36].

Моска підкреслює невід'ємний характер конфлікту і його позитивні функції, пов'язані з оновленням суспільства. Проте саме визначення конфлікту Гаetano Моска не використовує взагалі. Хоча з його робіт можна зробити висновок про те, що конфлікт тісно пов'язаний з взаємовідносинами між елітами - старої і нової: «мова йде про справжнісінькому змаганні, але не настільки дикому і жорстокому, а про боротьбу за першість »[38,с.53].

Ще одна класична робота з теорії еліт Вільфредо Парето теж загострює уваги на концептуалізації поняття «конфлікт», але він явно чином присутній

в його роботах: «рушійною силою процесу циркуляції еліт є воля до влади більш молодий і енергійною еліти». У Парето, в відміну від Моски, конфлікт між старою і новою елітами неминучий, тоді як Моска передбачає можливість мирного переходу [39, с.4].

У Роберта Міхельса конфлікт переміщується зі сфери міжелітних взаємодій в сферу боротьби маси й еліти: «коли ж зав'язувалася серйозна боротьба між лідерами і мас сой, перші завжди брали верх за умови збереження єдності»[43,с.414].

Вагомий внесок елітистів у теорію конфлікту полягає в тому, що, крім неминучості конфліктних взаємовідносин, підкреслюється і важлива позитивна функція конфлікту: через конфлікт відбувається оновлення еліти і суспільства в цілому, що робить розвиток стабільним і здоровим.

Важливе місце в процесі суспільного розвитку відводив політичній боротьбі і насильству французький соціолог і філософ Жорж Сорель. Він розглядав насильство як основоположну форму правління і вищий творчий початок в історії. У виданій 1907 р книзі «Роздуми про насильство»[40,с.6] ним розроблені ключові в його соціально-політичних побудовах поняття міфу і насильства. Ж. Сорель трактує міф як об'єднуючий і, такий що спонукає до дії, емоційно-психологічний імператив, заснований на вірі. До міфів Сорель відносив ідеї таких великих соціальних конфліктів, як революція і загальний страйк. Соціальні і політичні конфлікти в його теорії виявляються ознакою ірраціонального характеру суспільства і історії, вони заперечують ідею соціального прогресу і стверджують стихійний, ірраціональний рух мас[41,с.32-33].

Дещо іншого типу політичну концепцію конфлікту розробляв Франц Оппенгеймер. Його цікавили переважно питання походження держави і особливості соціальних процесів, що протікають в ньому.

За Ф. Оппенгеймером, держава - це «правовий інститут, насильно нав'язаний однією групою людей - завойовниками - іншій - завойованим ...»[42,с.38]. Держава могла виникнути виключно шляхом поневолення і

підпорядкування людей. З часу його виникнення відносини між класами залишаються, по суті, незмінними. Змінюються лише форми експлуатації - від фізичного насильства до економічного і політичного примусу. «Приблизно 5000 років тому в зв'язку з завоюванням нерівність проникло в тіло людства, і вся подальша історія є спробою впоратися з цією хворобою»[46,с.41].

Таким чином, концептуалізуючи поняття насильства, дослідники тісно пов'язують його з конфліктом. Насильство виступає джерелом конфлікту, вносячи ірраціональне початок в міжгрупові і міждержавні відносини. Можливо, саме насильство є ознакою того, що конфлікт перейшов в політичну площину.

Теорія груп інтересів, розроблена А. Бентлі і розвинена Д. Труменом, також основне місце приділяє боротьбі. Цитуючи Артура Бентлі, можна сказати: «Політика полягає в тому, що одні люди постійно борються з іншими за досягнення і втілення своїх інтересів, причому ця боротьба ведеться ними не поодиноці, а в групах, які об'єднують їх на основі спільності інтересів». Тепер це вже не боротьба еліт або еліт і мас, а боротьба груп інтересів. Конфлікт переноситься з області елітних відносин, де стикаються інтереси кращих, в область повсякденного спілкування, де стикаються інтереси кожного з кожним [44].

Артур Бентлі бачить в конфлікті груп інтересів скоріше негативне, дестабілізуючий явище, яке держава повинна подолати: «якщо офіційні групи (т. е. представництво в широкому сенсі) досить сильні, то вони можуть нав'язувати своє рішення конфліктуючим приватним групам і сприяти таким чином встановленню більш-менш стабільного становища в суспільстві, тобто того, що називається "законом і порядком"»[45,с.17]. Тоді як Девід Трумен в самому конфліктному існуванні груп інтересів бачить запоруку стабільності суспільства: «така групова конкуренція, незважаючи на всю її гостроту, в кінцевому рахунку не порушує рівноваги і навіть сприяє підтримці

стабільності існуючої політичної системи»[47,с.180]. Теорія груп інтересів привносить в теорію політичного конфлікту таке поняття, як «інтерес».

Саме інтереси і їх зіткнення стають рушійною силою конфлікту. Теорія політичної стабільності розглядає конфлікт крізь призму пошуку чинників, що стабілізують суспільну систему. Так, в роботах Девіда Істона політична система розглядається як механізм формування та функціонування влади в суспільстві з приводу розподілу цінностей і ресурсів. Автор бачить причину виникнення конфліктів в суспільстві в низьку підтримку населенням системи. Істон також пропонує інструмент для попередження і запобігання конфліктам, дестабілізуючих систему; цей інструмент - зворотний зв'язок між системою і навколишнім середовищем[48].

У типології Ж. Блонделя підставою для поділу режимів на групи служить співвідношення трьох змінних: політичної конкуренції (закритий - відкритий режим), структури еліти (монолітна - диференційована) і політичної участі населення (що включає - виключає).

Значення, яке може приймати кожна з змінних, сприяє або, навпаки, не сприяє стабільності в суспільстві, перетворює конфлікт в цивілізований або нецивілізований. Необхідною передумовою стабільності суспільства Блондель називає включення мас в процес прийняття важливих, політичних рішень [49, с.245].

Ще однією політологічної теорією, що розглядає конфлікти крізь призму стабільності суспільства, можна назвати теорію розколів Ліпсета і Роккана. Кожен розкол, виділений вченими, можна назвати і основним конфліктом, структурувати суспільство на той момент: конфлікт міста і села, конфлікт держави і церкви і конфлікт між власниками і робочими. Кожен з цих конфліктів інституціоналізованої в свою різновид ідеології і сформував відповідні партії.

На думку всіх цих вчених, стабільними є лише ті системи, які мають досвід перманентного стану політичної демократії і не мають значних опозиційних рухів. Пошуки умов стабільності політичних спільнот вказують

на те, що автори цих теорій розглядають конфлікт як негативне явище, з яким треба боротися.

Ряд авторів виділяють і етнополітичні теорії. Вони з'явилися в останній чверті ХХ ст. Згідно з концепцією М. Гектера, внутрішній колоніалізм передбачає підпорядкування периферійних культурних груп групами центру частково в результаті нерівномірної індустріалізації територій, тобто знаходяться в найбільш передових регіонах досягають панування над проживають в менш розвинених. Пізніше це може призвести до виникнення національних рухів, як це мало місце в деяких європейських країнах і Канаді в кінці 60-х гг.[18,с.36]. Таким чином, ця теорія виділяє колоніалізм як один з видів конфліктної взаємодії. У концепції «нерівномірного розвитку» Т. Нейрна[19] етнонаціональний конфлікт – результат нав'язування менш розвиненим районам країни зразків розвиненого центру.

Домінантне становище політичних чинників у генезі етнонаціональних конфліктів представлено в етнополітичній концепції професора Колумбійського університету Дж. Ротшильда. У роботі «Етнополітика»[20] він зазначає, що в ході модернізації відбувається політизація лідерів національної меншини, а отже, політизація всієї соціальної групи. Спонукальним мотивом для початку цього процесу є заклопотаність збереженням етноспецифічний рис і прагнення мобілізувати їх носіїв в згуртовану групу.

Таким чином, автори підкреслюють етнічність як один з основних джерел конфліктів в сучасному суспільстві. Як ми бачимо, в сучасній політичній науці складно знайти цілісну теорію конфлікту; різні дослідники зосереджують свою увагу на різних аспектах конфліктних взаємодій, наголошуючи на тому позитивну, то негативну роль конфліктів в суспільстві. Але всі вони сходяться в одному - в обов'язковому характері конфліктів, які пронизують всі політичні взаємодії. Отже, ми можемо констатувати недостатність напрацювань політології для аналізу конфліктів і необхідність міждисциплінарного підходу до питання [50, с.209].

Політичний конфлікт є одним з видів соціального конфлікту. Тому йому іманентно притаманні основні ознаки соціального конфлікту. У соціології та політології існують декілька підходів до трактування соціальних конфліктів. Один з них - поведінковий (бихевиористський) - визначає конфлікт як соціальний процес, в якому індивід або група прагне до досягнення власних цілей шляхом усунення, знищення або підпорядкування собі іншого індивіда або групи, що прагнуть до різних цілей, але використовують для їх реалізації одні і ті ж засоби. Інший підхід - структуралістський - визначає конфлікт через протиріччя, властиві соціальній структурі. Соціальні протиріччя пов'язані з відмінностями в способі життя людей, що належать до різних соціальних групам, з нерівністю їх життєвих шансів, які, в свою чергу, певним чином впливають на формування картини світу, тобто ідеального образу майбутнього. З точки зору А.В. Глухової, політичний конфлікт по відношенню до соціального є поняттям відовим. Тому, перед тим як звертатися політологічних теорій, розглянемо підходи соціологів до розуміння конфлікту. В історії вивчення конфліктів в рамках даної дисципліни виділяють три етапи.

1. Друга половина XIX ст. - соціал-дарвінізм (Г. Спенсер та ін.), Який окреслив прояви соціальної боротьби при зіткненні інтересів, успадковані норми і нові ідеї, привернули увагу до проблеми конфлікту, і марксистська теорія, де класовий конфлікт розглядався без теоретичного аналізу його різноманітних поведінкових норм. Герберт Спенсер порівнював суспільство з біологічним організмом, кожен «орган» (соціальний інститут) якого виконує певну функцію і тим самим сприяє функціонуванню всього суспільства [23]. При цьому соціальні конфлікти і революції Спенсер розглядає як хвороби, як явища, що руйнують єдність соціальної системи. Відповідно до його концепції стан протиборства є універсальним. Закон конфлікту, таким чином, виступає у нього загальним і основним законом [51, с.27].

Принципово інших поглядів на соціально-політичний розвиток суспільства і на природу соціально-політичного конфлікту дотримувався

німецький вчений Карл Маркс[24;43]. В основу свого вчення він поклав розроблений ним принцип історичного матеріалізму, відповідно з яким суспільство в своєму розвитку поетапно проходить п'ять суспільно-економічних формацій: первісну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну і комуністичну. У трьох середніх формаціях суспільство ділиться на два основних антагоністичних відносно один одного класу, між ними постійно йде класова боротьба. Зміна однієї суспільно-економічної формації на іншу відбувається в результаті соціальної революції. Тому стан змінного соціально-політичного конфлікту в сучасному суспільстві Маркс вважав цілком природним і неминучим явищем, а революцію - локомотивом історії.

2. Перша половина ХХ в. - функціональна теорія конфлікту (Г. Зіммель) і структурний функціоналізм (Т. Парсонс), який ставив завдання знайти ефективні методики вирішення конфліктних ситуацій в організаціях, на виробництві. При цьому конфлікти оцінювалися як негативні процеси, стримують розвиток суспільства.

Георг Зіммель спеціально зайнявся розробкою теорії конфлікту, виходячи при цьому не тільки з її соціальної значущості, а й позитивної цінності як стимулюючого засобу, фактора. Саме Зіммель ввів в науковий обіг термін «соціологія конфлікту». Його роботи в цій області визнані основними. Серед них - фундаментальна праця «Соціальна диференціація»[52,с.22-26]. У ній детально проаналізовані «чисті форми соціалізації», весь процес засвоєння людським індивідом певної системи знань, норм і цінностей. В ряду «чистих форм» значиться і конфлікт як один із проявів розбіжності, що об'єднує протиборчі і разом з тим взаємопов'язані сторони, включаючи відносини між робочим і підприємцем, особами найманої праці і власниками капіталів [53, с.234].

За Зіммелю, соціальне - це перш за все і головним чином міжіндивідуальні відносини. Через їх призму слід аналізувати як диференціацію суспільства, так і повторювані в людській середовищі процеси - такі, наприклад, соціальні форми, як контракт і договір, конфлікт і

співробітництво, панування і підпорядкування, авторитет, адаптація і т. д. Конфлікт, хоча і є однією з форм розбіжності, в той же час виступає інтегруючою силою, яка об'єднує протиборчих, сприяє стабілізації суспільства, зміцнює конкретні організації.

Толкотт Парсонс приділяв аналізу конфліктних явищ велику увагу, але здійснював їх дослідження з позицій інтеграційного процесу з метою досягнення суспільної злагоди. З цих позицій конфлікт трактується ним як соціальна аномалія, свого роду хвороба, яку необхідно долати. Т. Парсонс формулює ряд «функціональних передумов стабільності суспільства, забезпечення яких дозволяє зберегти соціальну систему в рамках сформованих норм і ціннісних орієнтацій, уникнути соціальних конфліктів і потрясінь:

- задоволення основних біологічних і психологічних потреб значної частини членів даного суспільства;
- ефективна діяльність органів «соціального контролю», які виховують індивідів відповідно до пануючими в даному суспільстві нормами;
- збіг індивідуальних мотивацій з суспільними установками, в зв'язку з чим індивіди виконують покладені на них суспільством функції і завдання [54, с.223].

Можливість конфлікту, за Парсонсом, закладена в самому процесі соціалізації, в ході якого людина опиняється залученим не тільки до способів функціонування соціальної системи, але і до норм і цінностей відповідної культури. У конфлікт можуть перерости невідповідність, певна напруженість, що складається при соціалізації між внутрішніми фізіологічними потребами організму і потребами людини в соціальних отношениях.

3. Друга половина ХХ ст. - теорія позитивно-функціонального конфлікту (Л. Козер), конфліктна модель суспільства (Р. Дарендорф), загальна теорія конфлікту (К. Боулдинг), що розглядала конфлікт у вигляді

категорії, властивої всьому живому і неживому світу, яка є базою для аналізу будь-яких процесів [55, с. 43].

Завдяки працям Л. Козера, Р. Дарендорфа, К. Боулдинга та інших авторів у другій половині ХХ ст. конфліктологічна теорія отримує новий імпульс і набуває форму самостійної науки. Так, творець теорії «Позитивно-функціонального конфлікту» американський вчений Л. Козер вважав, що соціальні конфлікти не тільки неминучі в будь-якому соціальному системі, але вони до того ж виконують ряд позитивних функцій. У своїй книзі «Функції соціального конфлікту» він пише: «Конфлікт не завжди дисфункціонален по відношенню до системи, в якій він виникає; часто конфлікт необхідний для її збереження». Козер розвивав ідею Г. Зіммеля про конфлікт як засіб досягнення мети і конфлікті як цілі; Козер вводить такі поняття, як «реалістичний конфлікт» і «нереалістичний конфлікт». Перший виникає тоді, коли між суб'єктами соціальної взаємодії існують реальні проблеми (Об'єкт конфлікту), які необхідно вирішити. Другий вид конфлікту «Виникає виключно з агресивних імпульсів, що шукають виходу незалежно від того, яким є їхній об'єкт ... В цьому випадку вибір суперника не пов'язаний безпосередньо ні з проблемою, через яку йде суперечка, ні з необхідністю досягнення певного результату» [56, с.123].

На думку Козера, пошук зовнішніх ворогів найбільш характерний для жорстко структурованих соціальних систем, які «бояться» внутрішніх конфліктів. У відкритих системах постійне перетин «різноманітних і різноспрямованих конфліктів» сприяє сталому функціонуванню системи.

Автор так званої функціональної теорії конфлікту німецький соціолог і філософ Ральф Дарендорф вважає, що соціальні конфлікти обумовлені самою соціальною структурою суспільства: розходженням соціальних позицій і ролей, розподілом на правлячих і керованих, асиметричним розподілом ресурсів і іншим. На думку Дарендорфа, антагоністичні класові конфлікти, здатні зруйнувати соціальну систему, були характерні лише для ХІХ ст., а в

сучасному індустріальному суспільстві відбувається перехід від класової боротьби до інституціоналізованої і регульованого соціального конфлікту.

Американський соціолог К. Боулдинг в книзі «Конфлікт і захист. Загальна теорія» [30] виклав свою концепцію загальної теорії конфлікту. Суть її полягає в тому, що всі конфлікти мають загальні елементи, пізнаючи які можна регулювати конфліктну ситуацію. Боулдинг розглядає конфлікт в рамках бихевиористической теорії. Під «стороною конфлікту» він розуміє «бихевиоральну одиницю» - сім'ю, організацію, церква, держава, ідею, теорію і т. д. Причинами конфліктної поведінки є стимули зовнішнього середовища, а спонукальними мотивами - інтереси людей. Боулдинг вважає, що конфліктність закладена в самій природі людини, в його прагненні до домінування і боротьбі із собі подібними. Конфлікт він визначає як «ситуацію суперництва, в якій сторони знають про несумісність їх можливих в майбутньому позицій і в якій кожна боку прагне зайняти становище, несумісне з прагненнями інший» [57, с.22].

Конфлікт - це перш за все феномен суспільного життя. Не дивно, що найбільший внесок у його дослідження внесли соціологи. Соціологи по-різному трактують термін «конфлікт», але в основному сходяться в тому, що це зіткнення двох і більше суб'єктів соціальної взаємодії.

На жаль, з визначенням політичного конфлікту все ще складніше. А.В. Дмитрієв і В.В. Латині вважають, що «політичний конфлікт - це протиборство двох або кількох суб'єктів, обумовлене протилежністю (Несумісністю) їх інтересів, потреб, систем цінностей і знань» [58].

Відразу помітно, що таке визначення носить загальний характер і не відображає політичної специфіки. Щоб визначити, в чому специфіка саме політичного конфлікту, потрібно зрозуміти, що ми розуміємо під політичним взагалі. Різні дослідники виходять з самих різних визначень політики, отримуючи, відповідно, і різне розуміння політичного конфлікту.

Багато соціологів, в тому числі і Г.І. Козирев, схильні розглядати сферу соціального як то, що охоплює всі сфери людських відносин. так, в

підручнику «Політична конфліктологія» Козирев пише, що це пов'язано з тим, що економічні, політичні та інші види відносин виникають в різних сферах життєдіяльності і з приводу певного (приватного) інтересу. Соціальні ж відносини виникають у зв'язку з комплексом інтересів і потреб. Предметом соціального є не певна сфера життєдіяльності, а сама людина.

Таким чином, політика в даному підході виникає на основі соціального тоді, коли значно ускладнюється соціальна структура суспільства і звичайними соціальними методами регулювати відносини між великими спільнотами (групами, класами, станами) стає неможливо. У такій логіці політичний конфлікт є більш складною формою соціального. Козирев пише: «Політичний конфлікт є одним з видів соціального конфлікту. Тому йому іманентно притаманні основні ознаки соціального конфлікту». Йому вторить визначення, дане В.П. Пугачовим: «Політичні конфлікти є показником глибини і зрілості соціальних конфліктів, оскільки вони зазвичай стосуються питань, нерозв'язних без використання державної влади і які зачіпають інтереси великих суспільних груп, а також припускають свідомі і організовані дії їх учасників» [68, с.123].

Таким чином, представники даного підходу визначають політичний конфлікт як «Зіткнення (протиборство) двох і більше суб'єктів політики, причинами якого є несумісні політичні інтереси, цілі і цінності, безпосередньо або опосередковано пов'язані з політичною (державною) владою. Основним об'єктом політичного конфлікту є влада і повноваження» [70, с.138].

У цьому визначенні ми бачимо ряд проблем. Нам здається необгрунтованою редукція політичного лише до державного. Чи не розкривається суть політичного конфлікту, лише вказується, що суб'єкти - «політичні» і об'єкт - «політичний». Таким чином, визначення описово і тавтологічні. Схожі визначення дають і інші автори.

На думку А.Г. Здравомислова, «політичний конфлікт є постійно діюча форма боротьби за владу в даному конкретному суспільстві». Д.П. Зеркин

визначає поняття політичного конфлікту як «боротьбу одних суб'єктів з іншими за вплив у системі політичних відносин ... за все то, що становить влада і політичне панування» [41, с.126].

В.Л. Калашников і С.Б. Лугвін вважають, що «політичний конфлікт – це зіткнення і протиборство політичних суб'єктів, обумовлені протівоположностью їх політичних інтересів, цінностей, цілей і поглядів»[71,с.22].

З приводу даного визначення Г.І. Козирев зауважує, що протилежність інтересів не завжди і не обов'язково викликає конфлікт, тоді як їх несумісність часто призводить до конфліктів. В.П. Пугачов і А.В. Ключев в своїх визначеннях відображають таке розуміння політики, як боротьба за владу. Так, Пугачов пише: «політичні конфлікти завжди зачіпають питання придбання, формування, використання або утримання влади»[44]. На думку Ключєва, «боротьба за реальні владні повноваження, за певні позиції в політичних структурах, за можливість приймати рішення являє собою основу політичного конфлікту»[74,с.598].

Але таке розуміння політики і визначення політичного конфлікту звужують сферу політичного до внутрішніх конфліктів і мало відображають міжнародні. Ми в своєму визначенні політичного конфлікту пропонуємо відштовхуватися від класичного розуміння політичного, даного ще К. Шміттом. Карл Шмітт субстантивації прикметник «політичне» і визначає політичне не через род-видову відмінність, а через критерії [75, с.23].

Шмітт вважає, що кожна сферу людського життя можна описати через центральну вісь, пару понять. Так, економічна сфера описується поняттями «вигідно - не вигідно», моральна - поняттями «добро - зло», естетична - «красиво - некрасиво». Цю ж логіку він застосовує до сфери політичного. Тут центральну вісь описують поняття «друг - ворог». Таким чином, будь-яке питання, будь він економічним або соціальним, може стати політичним, якщо він служить розмежування людей на групи, які кожен сприймає як підставу для поділу на друзів і ворогів. Інтерпретуючи Шмітта, можна сказати, що політичне передбачає вибудовування системи відносин між суб'єктами

політики, де становище кожного визначається приналежністю до групи «друг» або «ворог».

Таким чином, поняття «Політичний конфлікт» має відображати той момент в цій системі, коли відбувається перевизначення сторін, коли старе ставлення «один - ворог» змінюється і з'являється нове. Ми визначаємо політичний конфлікт як вихід за існуючу систему правил і відносин, специфічних для двох і більше сторін, викликаний несумісними інтересами і цінностями.

Можна розглянути таку типологію політичних конфліктів, засновану на визначенні політичного конфлікту як виходу за існуючу систему правил і відносин, специфічних для двох і більше сторін. Отже ділити конфлікти на наступні групи: - конфлікт, спрямований на зміну сформованої системи відносин.

Як приклад такого конфлікту можна привести акції антиглобалістів. Антиглобалістське рух направлено проти певних аспектів процесу глобалізації в її сучасній формі - зокрема, проти домінування глобальних транснаціональних корпорацій і торгово-правительських організацій, таких як Світова організація торгівлі. Основний теза антиглобалістів: нинішня модель глобалізації сформована під заступництвом світового капіталу і веде за собою зростаючий розрив у доходах, рівні споживання, здоров'я, освіти в країнах «золотого мільярда» і третього світу. Цієї моделі глобалізації протиставляється інша: глобальне соціальне творчість, спільне вирішення глобальних проблем, інтернаціоналізація, «мережеві структури» по всьому світу і т. д. ; - конфлікт, спрямований на нав'язування нової системи відносин.

Прикладом, знову ж таки, може служити Іракська війна (з 20 березня 2003 р 15 грудня 2011 року) - військовий конфлікт, що почався з вторгнення сил США і їх союзників в Ірак з метою повалення режиму Саддама Хусейна. У 2002- 2003 рр. американська адміністрація зробила великі зусилля для того, щоб довести, що режим Саддама Хусейна становить небезпеку для міжнародного співтовариства. Ірак звинувачувався у відновленні розробки

зброї масового ураження та у співпраці з міжнародними терористичними організаціями, перш за все Аль-Каїдою [77, с.22];

- конфлікт, спрямований на вступ в уже існуючу систему відносин. Такого типу конфлікти виникали в процесі вступу Росії в СОТ. У 1995 р Росія почала переговори щодо вступу до Світової організації торгівлі і завершила їх тільки в 2012 р Переговори йшли важко, особливо з США, Євросоюзом і Китаєм. Вступ Росії до Світової організації торгівлі постійно відкладався і було пов'язане з багатьма конфліктними ситуаціями. Багато в чому це пов'язано з тим, що СОТ - не просто організація, це принципово інша система відносин, і вступ нового члена в організацію означає його згоду з принципами системи і необхідністю змін всередині країни-кандидата. Інакше це загрожує зміною самої системи;

- конфлікт, спрямований на збереження існуючої системи відносин. Найбільш наочний приклад - це конфлікти, спрямовані на сецесію. Так, наприклад, війна між Грузією і Південною Осетією і Абхазією. У цій ситуації Грузія намагалася і намагається до сих пір зберегти стару систему відносин, в той час як Південна Осетія і Абхазія намагаються з неї вийти;

- конфлікт, спрямований на вихід зі сформованої системи відносин. Так, антиколоніальні війни були спрямовані на руйнування сформованої системи імперій.

Типологія не претендує на всеосяжність; крім того, деякі конфлікти можуть належати до декількох видів політичного конфлікту відразу. Разом з тим ми спробували відобразити сутнісні риси політичного конфлікту і створити типологію, зручну для аналізу. перевагою типології є відображення важливої функції конфлікту - актуалізації груповий ідентичності.

Політична конфліктологія - порівняно молода наука і ще не напрацювала свій арсенал у вивченні конфліктів. Проте вивчення конфлікту як явища суспільного життя має дуже довгу історію. І хоча політична наука лише побічно торкалася цього питання, застосування між-дисциплінарного

підходу дозволяє дослідникам виділяти основні риси політичного конфлікту [84, с.72]:

- зіткнення, протиборство двох і більше суб'єктів політики;
- причиною зіткнення є влада і владні відносини;
- суб'єктивним підставою для початку протиборства є усвідомлення суб'єктами (суб'єктом) несумісності існуючих протиріч і неможливості їх врегулювання іншими способами;
- протиборство передбачає дії, спрямовані один проти одного, т. Е. Реальну боротьбу. Односторонні (безмовні) дії (захоплення, поневолення, знищення) не є конфліктом;
- політичний конфлікт - один із способів врегулювання, вирішення політичних протиріч.

До цього списку рис ми додали обов'язкову наявність в політичному конфлікті відносин ідентичності та така ознака політичного в конфліктах, як вихід за існуючу систему відносин, специфічну для двох і більше суб'єктів.

1.3. Стан наукової розробки теми дослідження

У цьому напрямі останнім часом зроблено багато спроб осмислення всього спектра складних історичних, соціальних, політичних явищ, пов'язаних із процесом запобігання війнам і конфліктам та забезпеченням безпеки [1-3]. Проблема осмислення взаємодії армії та політики займається велика кількість вчених у всьому світі: слід зазначити відомих українських дослідників В. Абрамова, В. Ананьїна, Е. Афоніна, О. Бодрука, О. Данильяна, П. Квіткіна, В. Мандрагелю, Є. Мануйлова, О. Панфілова, Г. Перепелицю, В. Смолянюка, М. Цюрупу та ін. Дана проблематика відображена у наукових працях як російських вчених (Ю. Дерюгін, І. Клімов, Ю. Мамонтов, Г. Отюцький, В. Серебрянніков, В. Сліпченко, М. Шахов, О. Шахов та ін.), так і західних дослідників (Дж. Адамс, Р. Акерман, Д. Арквілл, Р. Арон, Р. Банкер, Д. Барнетт, К. Блаунт, Р. Боудіш, Л. Грінтер, М. Едмондс, С. Костіген, Ч. Москос, Д. Олбертс, Д. Ронфілдта Е. Тоффлер та ін.). Але

пошук оптимальної моделі взаємодії армії і держави в умовах сучасного суспільства, що глобалізується, потребує осмислення історичного досвіду цієї взаємодії і запропонування шляхів, які б сприяли мінімізації втручання військових у життя соціуму.

Питання взаємозв'язку армії та політичної влади торкається однієї з корінних проблем політики держави, від вирішення якої залежать характер розвитку та стійкість суспільно-політичного устрою, владних відносин і суспільства в цілому. У цієї проблеми дуже глибокі історичні коріння, про що свідчить її обговорення ще в часи античності. Геракліт і Демокрит відзначали тенденцію зростання впливу армії на владу всередині полісної демократії. Судження з приводу взаємодії армії та політичної влади відображені в „Державі” Платона, „Політиці” Аристотеля, у творі Корнелія Непота „Про видатних людей”, у Плутарха в „Життєписах”, у Гая Светонія Транквілла в „Житті дванадцяти цезарів”. У цих творах міститься найбагатший історичний матеріал про активне втручання видатних воєначальників у політичне життя античного суспільства. Полеміка навколо різних аспектів впливу армії на суспільне життя велася мислителями епохи Відродження, а у філософії Нового часу вона знайшла відображення в творах Томаса Гоббса, Гуго Гроція, Самуеля Пуфендорфа, Георга Гегеля та ін.

Взаємозв'язок армії та політики найвиразніше виявився в минулому столітті, що знайшло відповідне відображення в концепціях Б. Абрахамсона, Дж. Джексона, Ж. ван Доорна, Х. Лассуела, С. Хантінгтона, М. Едмондса, М. Яновіца та ін. У 1970 році А. Лукхем систематизував погляди, що склалися на взаємозв'язок армії та політики і запропонував їх порівняльну типологію [65], яку можна подати у вигляді таблиці. Кожна з наведених моделей взаємозв'язку армії та політики має досить суттєві особливості, що вимагає їх окремого розгляду [90, с.34]

Проаналізуємо декілька робіт, зроблених з теми нашого дослідження за останні роки. Вадим Богайчук, підполковник, викладач кафедри морально-психологічного забезпечення Національної академії оборони України в своїй

статті «Політика і армія: проблеми взаємозв'язку» дотримується думки, що армія, як специфічний інститут держави, відіграє важливу роль в політичній системі суспільства. Вона пронизана політикою, є її об'єктом та важливим інструментом, а за певних умов може виступати й самостійним суб'єктом політики. Він приходить до висновку, що армія пронизана політикою і є її об'єктом та важливим інструментом, а також може за певних умов виступати й самостійним суб'єктом політики. Завдання політики і політиків полягає у створенні такої армії, яка б за усіх, а особливо за екстремальних умов, могла б зберігати свою боєздатність і оптимально виконати поставлені перед нею завдання[8]

Михайло Требін, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого” у своїй роботі «Армія і політика: історична ретроспектива взаємодії» проаналізував моделі взаємодії армії і політики крізь призму історичної ретроспективи, запропонована модель взаємодії, що базується на різних модусах буття[87,с.205]. Вчений приходить до висновку, що армія є не тільки військовим, але й політичним інститутом суспільства, важливим інструментом політики держави, гарантом безпеки, цілісності і стабільності політичної системи і суспільства в цілому. За своїм характером її політична роль може бути і негативною, оскільки досягти повної деполітизації збройних сил неможливо. Відомий військовий теоретик О. Свечин відзначав: „... у Древній Греції слово „ιδιότης” позначало обивателя, недосвідченого і такого, який не цікавиться державними справами, а також особу вищого класу, позбавлену політичних прав. Через високий рівень політичної свідомості і напруги політичної боротьби в Афінах слово „ιδιότης” замість визначення аполітичності почало позначати на людей недоумкуватих, оскільки греки вважали, що треба мати корінний недолік мозкового апарату, щоб не цікавитися політикою” [81]. Відносини армії та політичної влади складні і суперечливі, вони завжди обумовлені безліччю чинників. Залежно від конкретних обставин можуть мати місце

різні „моделі” взаємозв'язку армії і влади. В умовах суспільно-політичної нестабільності, розвитку кризових процесів армія здатна виходити на політичну арену як самостійна політична сила, здійснюючи в тому числі підготовку і проведення військових переворотів і встановлюючи пряме військове правління. Військові перевороти – неприпустимий в сучасних умовах спосіб розв'язання суспільно-політичних криз. Держава і суспільство повинні зробити все, щоб утримувати армію від безпосереднього втручання в політику. Найбільш успішно ця проблема розв'язується в умовах демократичного суспільства, в якому створюється ефективна модель взаємодії суспільства з армією, що базується на демократичному модусі буття. М. П. Требін є автором статті «Армія і суспільство: осмислення взаємодії»[88,с.19-22]. Він подає в ній аналіз процесу взаємодії армії та суспільства, виокремлені сучасні концепції інтерпретації цієї взаємодії, що умовно поділені на два великі класи: перший клас – атрибутивні концепції, що роблять акцент на армії як атрибуті суспільства; другий клас – реляційні концепції, які акцентують увагу на взаємодії армії та суспільства з точки зору відносин на елементарних і складних комунікативних рівнях. Доведено, що зазначені концепції відображають різні підходи до аналізу взаємодії армії та суспільства, визначають принципи і тенденції цієї взаємодії, можливі шляхи їх гармонізації в межах домінуючого патерна тієї або іншої концепції.

У.В. Ільницька є автором статті «Армія і політика: моделі взаємодії в умовах різних політичних режимів»[26]. В роботі осмислюється проблема ролі і місця армії у суспільстві. Здійснено спробу визначити сутність Збройних сил у контексті взаємодії із владою. Проаналізовано принципи і особливості функціонування армії в умовах різних політичних режимів (тоталітарного, авторитарного, демократичного). Охарактеризовано основні моделі і форми взаємодії армії і політики. Всебічно розглядаються принципи і механізми політичного функціонування армії у правових демократичних державах і висвітлюються особливості взаємодії структури із цивільною

владою. Значну увагу приділено характеристиці демократичного цивільного контролю над Збройними силами.

Пелих А.О. провів дисертаційне дослідження про воєнно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних та пострадянських часів. Автор приходять до висновку, що в різних політичних режимах реалізуються різні моделі взаємодії армії і політики. Армія може бути підпорядкованим об'єктом і органічним компонентом партійної влади, виконуючи репресивно-мілітаристські функції (тоталітарний режим); може функціонувати як порівняно самостійна політична сила в умовах авторитаризму; бути підконтрольною й підпорядкованою цивільному демократично обраному уряду, не брати участі у боротьбі за владу, функціонувати в інтересах народу і держави. Остання модель діє в демократичних політичних режимах, коли ефективно реалізуються механізми цивільного контролю над армією і неприпустимим є перетворення структури в активний самостійний суб'єкт політики[91].

РОЗДІЛ 2. Нормативно-правове забезпечення участі ЗСУ у вирішенні політичних конфліктів

2.1. Воєнна доктрина України – основний документ ЗСУ

В умовах докорінних змін у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі, вторгнення російсько-терористичних формувань, анексії і окупації частини території держави виникла нагальна потреба дійової моделі забезпечення національної безпеки та оборони України. Стан війни змушує військово-політичне керівництво держави замислитись над необхідністю попередження збройних конфліктів й актуалізує питання перегляду чинних нормативних актів щодо власних підходів до проблеми забезпечення оборони й територіальної цілісності України. З усіх джерел законодавства необхідно виділити Основний Закон, який є основою законодавства відносно розбудови держави й містить норми, якими врегульовуються найважливіші відносини у сфері оборони.

Воєнна доктрина України (далі - Воєнна доктрина) - це система керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їм, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Перша редакція Воєнної доктрини України була ухвалена в жовтні 1993 року. На той час вона реально відображала ставлення керівництва української держави до війни і відповідала воєнно-політичній обстановці початку дев'яностих років минулого століття, яка характеризувалась закінченням «холодної» війни і збройного протистояння двох світових політично-суспільних систем [72, с.44]. В доктрині оголошувався позаблоковий статус Української держави. Водночас цю доктрину серед фахівців називають «дійовою», тому що Україна утримувала ядерну зброю й чисельне формування – близько 800 тис. військових – якісний військовий

кадровий й матеріально-технічний компонент для розбудови національного війська. Друга редакція доктрини була затверджена Президентом, верховним головнокомандувачем України, через понад десять років, влітку 2004 року. На думку експертів, документально сплановане «скорочення» військового формування при відсутності відповідальності керівництва й усталеного військового законодавства привело до безпрецедентних кадрових, матеріальних й фінансових втрат і фактично до неприпустимого зниження рівня боєздатності національного війська [76, с.234]. У загальному плані принциповим було лише те, що документ задекларував про необхідність підготовки держави до членства в Північноатлантичному Альянсі. Однак майже через місяць з доктрини було вилучено норму про підготовку України до повноправного членства в НАТО. В редакції доктрини зразку 2005 року було декларативно передбачено повернення мети про вступ до Альянсу [79, с.4]. З іншого боку, до закінчення терміну дії двосторонньої угоди щодо базування Чорноморського флоту РФ у Криму та Севастополі згадана норма мала дещо умовний характер, що дисонувало у контексті державних інтересів. В той же час військово-політичне керівництво держави побоювалось на нормативному рівні розглянути наявність реального супротивника. У 2012 році була прийнята третя редакція доктрини, яку експерти називають «безвідповідальною».

В травні 2015 року указом Президента, затверджено Стратегію національної безпеки України – основу для розробки Воєнної доктрини, в якій нормативно визначено основні базові цілі: продовження боротьби за відновлення територіальної цілісності держави в діючих кордонах та заходи незалежності від РФ у сфері виробництва військової техніки (ОВТ) [63, с.110].

Воєнна доктрина, затверджена була 2 вересня 2015 року Указом Президента України Петра Порошенка [62] Вона передбачає «реформування Збройних Сил України з метою досягнення оперативної і технічної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО». 6 червня 2016 року

введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» від 20 травня 2016 року, де окреслено напрями реалізації воєнної політики України та розвитку оборонних сил країни до кінця 2020 р. У ньому чітко визначено прагнення вступу до НАТО. Отже, орієнтація України на членство в НАТО задекларована у воєнних доктринах 2004 р. (по 2010 р.) і 2015[80].

Регулювання кількості української армії відбувалося на підставі міжнародних документів (Договору про звичайні збройні сили в Європі, Ташкентських домовленостей), згідно з якими Україна могла мати збройні сили в кількості 400–450 тис. осіб.

Правовою основою Воєнної доктрини є Конституція України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та закони України.

Воєнна доктрина ґрунтується на результатах аналізу воєнно-політичної обстановки, прогнозування її розвитку, принципах оборонної достатності та дотримання політики позаблоковості.

Воєнна доктрина має оборонний характер. Україна не вважає жодну державу (коаліцію держав) своїм воєнним противником, але визнаватиме потенційним воєнним противником державу (коаліцію держав), дії або наміри якої матимуть ознаки загрози застосування воєнної сили проти України.

У Воєнній доктрині наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

– воєнно-політичні відносини - сукупність намірів і дій сторін (держав, коаліцій держав, міжнародних корпорацій, політичних партій, блоків, груп населення), спрямованих на досягнення власних інтересів із застосуванням усіх наявних інструментів, у тому числі воєнної сили, у політичній, воєнній, економічній та інших сферах життєдіяльності;

– воєнно-політична обстановка - стан воєнно-політичних відносин між сторонами з наявних питань відносин на певний момент (період) часу;

- воєнно-політичний ризик - наміри або дії однієї із сторін воєнно-політичних відносин, які за певних умов опосередковано можуть заподіяти шкоди національним інтересам іншої сторони;

- воєнно-політичний виклик - наміри або дії однієї із сторін воєнно-політичних відносин, що спрямовані на досягнення власних цілей без урахування інтересів інших сторін і можливості заподіяння їм шкоди;

- загроза застосування воєнної сили - наміри або дії однієї із сторін воєнно-політичних відносин, які свідчать про готовність до застосування воєнної сили проти іншої сторони з метою досягнення власних цілей;

- воєнний конфлікт - спосіб вирішення суперечностей між державами із застосуванням воєнної сили або в разі збройного зіткнення всередині держави;

- воєнна політика України - діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави щодо запобігання воєнним конфліктам, організації та здійснення військового будівництва і підготовки Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (далі - військові формування та органи спеціального призначення) до збройного захисту національних інтересів. Воєнна політика - складова державної політики, головною метою якої є підтримання міжнародної безпеки, запобігання воєнним конфліктам, забезпечення обороноздатності держави.

У воєнній доктрині України наводяться такі засоби запобігання та вирішення конфліктів:

- зниження рівня напруженості воєнно-політичної обстановки і врегулювання суперечностей між сторонами воєнно-політичних відносин;

- усунення суперечностей шляхом досягнення комплексної збалансованості інтересів сторін воєнно-політичних відносин;

- сприяння паритетному та збалансованому скороченню збройних сил і озброєнь у регіоні та світі;
- удосконалення міжнародно-правових механізмів, спрямованих на недопущення застосування воєнної сили для вирішення проблемних питань воєнно-політичних відносин.

Основоположними принципами воєнної політики України щодо запобігання виникненню воєнних конфліктів є:

- забезпечення обґрунтованості, послідовності і системності воєнної політики;
- дотримання без'ядерного статусу і політики позаблоковості;
- координація та узгодженість дій на міждержавному рівні.

Основними шляхами запобігання виникненню воєнних конфліктів є:

- підвищення ролі та авторитету України на міжнародній арені;
- участь у міжнародних політичних, безпекових, економічних, культурних та інших організаціях, діяльність яких не суперечить нормам міжнародного права і законодавству України;
- активне сприяння розвитку сучасних систем колективної безпеки;
- забезпечення боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань на рівні, достатньому для стримування потенційного агресора від застосування воєнної сили проти України;
- юридично-правове оформлення міжнародних гарантій, наданих Україні у зв'язку з її відмовою від ядерної зброї;
- завершення договірно-правового оформлення державного кордону України;
- забезпечення інформаційної безпеки;
- зміцнення позитивного іміджу України на міжнародній арені шляхом активізації інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань воєнної політики держави;
- дотримання міжнародних зобов'язань у сфері здійснення контролю над озброєннями;

- участь у міжнародних операціях, пов'язаних з урегулюванням криз, в антитерористичній і антипіратській діяльності відповідно до норм міжнародного права та законодавства України;
- надання гуманітарної допомоги державам, які цього потребують, у визначеному міжнародними нормами порядку;
- розширення міжнародного економічного співробітництва з питань розвитку адміністративно-територіальних одиниць, території яких прилягають до державного кордону України;
- підвищення життєвого рівня населення та подолання надмірного майнового розшарування в суспільстві;
- дотримання прав етнічних та релігійних меншин, забезпечення їх національно-культурних потреб [44, с. 25].

Україна дотримується політики позаблоковості, розцінює її як важливий фактор зниження напруги воєнно-політичної обстановки в регіоні. Україна вважає намірами або діями інших держав такі дії, що створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти неї, а саме:

- висування ультимативних вимог, виконання яких може призвести до порушення територіальної цілісності та суверенітету України;
- припинення дипломатичних відносин з Україною;
- дозвіл іншої держави на використання власної території третьою державою (коаліцією) для підготовки та здійснення агресії проти України;
- економічну або інформаційну блокаду України;
- унеможливлення виконання суб'єктами забезпечення національної безпеки своїх функцій;
- проведення акцій, що порушують безпеку функціонування об'єктів ядерної, хімічної промисловості, оборонно-промислового комплексу, об'єктів, на яких зберігаються озброєння, військова техніка, боєприпаси, інших потенційно небезпечних об'єктів, у тому числі кібернетичних атак на зазначені об'єкти;

- демонстрацію воєнної сили, активізацію розвідувально-підривної діяльності проти України;
- фінансування непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань на території України чи постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин або військової техніки;
- проведення загальної або часткової мобілізації в разі розгортання військових формувань поблизу державного кордону України;
- залишення без погодження з Україною пунктів дислокації підрозділами збройних сил іншої держави, які відповідно до укладених міжнародних договорів перебувають на території України, а також дії щодо застосування таких підрозділів проти третьої держави.

Доктрина не вперше декларує, що до 2020 року держава досягне сумісності збройних сил з відповідними військовими силами країн-членів НАТО.

Положення Воєнної доктрини є обов'язковими для всіх органів виконавчої влади, тобто мають силу закону та закріпили принципи керівництва військовими формуваннями України та іншими державними структурами у справі захисту державних національних інтересів. Зважаючи на це, доцільно в заключній частині доктрини конкретизувати, що її «положення можуть уточнюватись і доповнюватись з урахуванням змін воєнно-політичної обстановки, характеру і змісту потенційних воєнних загроз, умов військового будівництва. Стратегія національної безпеки та Воєнна доктрина України мають окремі недоліки, на яких ми нижче зупинимось, але це перші концептуальні рішення в сфері національної безпеки та оборони, які реалістично визначають противника, окреслили напрями розвитку військового формування та однозначно задають цілі його руху до стандартів НАТО.

В цілому слід констатувати, що визначена більшість необхідних змін та сучасних тенденцій, зроблено акцент на головному: протидії агресії РФ, реформуванні формування і проблемах ОПК та співпраці з Альянсом. Однак

Воєнна доктрина вимагає певних доопрацювань. Стратегічний документ не може спиратись на сьогодення політичної кон'юнктури і повинен відображати з упередженням стратегічне бачення керівництвом держави безпекової та оборонної політики України.

2.2. Правове регулювання організації та діяльності ЗСУ у вирішенні політичних конфліктів

Україна довгий період знаходилася під керівництвом різних імперських держав. З проголошенням незалежності здавалося була досягнута основна мета, а саме територіальна самостійність та незалежність влади на рідних землях. Україна з'явилася на карті світу як самостійна, демократична, мирна, правова держава. Але разом з самостійністю та незалежністю з'явилася маса нових проблем, які потрібно було вирішувати, а як виявилось, кадровий запас професійних керівників не був достатньо підготовленим та не відповідав вимогам, які висувалися суспільством до влади. При застосуванні поняття «демократична» стосовно сучасної політичної системи складається враження, що на шляху від авторитаризму до демократії Україна серйозно загальмувала свій рух вперед [92, с. 13-18]. Адже, демократія не знімає з порядку денного конфлікти, тому ці проблеми потребують вивчення. Конфліктологія – одна із нових для України дисциплін. В нашому суспільстві існують системні кризи і протиріччя, які переходять у конфлікти. Тому в наш час проблема політичного конфлікту залишається актуальною і спрямовує на подальші теоретичні опрацювання як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Так, у сучасній російській політичній думці вивченням політичного конфлікту займаються такі дослідники, як М. Лебедева, Ю. Запрудский, А. Дмитрієв, А. Здравомислов, Д. Зеркин та ін [93, с.23]. Серед українських дослідників цієї проблеми необхідно назвати Н. Пилат, В. Литвин, І. П. Станкевич, Л. Герасіну, М. Панова, І. Бекешкіну та ін. в їхніх працях досліджується явище політичного конфлікту в різних його проявах, а також причини виникнення та способи розв'язання.

У законі "Про Збройні Сили України" визначено, що Збройні Сили України — це військове формування, на яке, відповідно до Конституції України, покладаються оборона України, захист її суверенітету і територіальної цілісності. Збройні Сили України забезпечують стримування

збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та водного простору у межах територіального моря України [82, с.123].

Ще одним важливим документом, який безпосередньо впливає на діяльність Збройних Сил України, є щорічні Закони України «Про Державний бюджет України»[80,с.124].

З'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України, відповідно до закону, в межах, визначених Указами Президента України, що затверджуються Верховною Радою України, можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, посилення охорони державного кордону України і виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу України та їх правового оформлення, ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві та міжнародних миротворчих операціях на підставі міжнародних договорів України та в порядку і на умовах, визначених законодавством України [65, с.234].

З питань зовнішньої безпеки на сучасному етапі основними реальними і потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є посягання на державний суверенітет України, її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав, спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав, воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України [66, с.212]. Виходячи з цього, необхідно визначити завдання, що постають перед Збройними Силами України.

Це, перш за все, надійний захист держави від можливих зовнішніх загроз. Для стримання потенційної загрози армія має володіти адекватними засобами (в межах розумної достатності). Вона повинна бути готовою до

реагування на широкий спектр загроз, які можуть виникнути з різних напрямів.

Сьогодні армія покликана виконувати роль стабілізаційного чинника. Залишаючись єдиною реальною силою, яка дозволяє відбити напад ззовні і дати відсіч агресорові, підтримуючи з цією метою свою боєготовність на відповідному рівні, армія покликана вирішувати й нові завдання щодо запобігання можливій збройній агресії.

Такими завданнями можуть бути: підтримка стратегічної стабільності в Центральній і Східній Європі, створення загрози заподіяння потенціальному агресору шкоди, неадекватної очікуваній, у разі застосування воєнної сили проти України, підтримання на належному рівні технічної надійності і бойової готовності сил і засобів раннього попередження нападів, постійний контроль за дотриманням вимог домовленостей стосовно обмеження озброєнь, виконання державних програм модернізації озброєння та військової техніки, розроблення та впровадження їх новітніх зразків, своєчасна утилізація надлишкових і застарілих боєприпасів та озброєння, виконання завдань цивільної оборони, готовність особового складу до ліквідації наслідків катастроф і стихійного лиха, причому не тільки на національному рівні [78, с.367].

У зв'язку з цим необхідно зупинитись на соціально-психологічному феномені, який активно використовують деякі політичні діячі. Звісно, коли нація відчуває загрозу, її військовослужбовці стають шанованими людьми. Але коли лихо відступає від дверей, то до військовиків ставляться із значно меншою повагою. На них дивляться як на людей, котрі марно витрачають ресурси суспільства, яким можна було б знайти краще застосування.

Армію інколи називають баластом, забуваючи, що вона є найбільш організованою силою, здатною забезпечити стабільність у суспільстві і врятувати його від руйнування. Для ілюстрації саме такого феномена в Україні можна навести результати соціологічних досліджень, проведених центром "Демократичні ініціативи". На запитання "Що потрібно зробити

Україні першочергово?" 1991 року відповідь щодо створення нової української армії посідала шосту позицію з тринадцяти, а 1993 року – вже десяту [84]. Паралельно з цим 43% опитаних відчувають повний або значний ступінь довіри до армії і ставлять її в опитуваннях 1991 – 1994 років на шосте місце – значно вище від усіх інших державних структур (2003 року – на чотирнадцяте) [76, с.12].

Вивченням конфліктів займаються в Інституті соціології НАН України, в Інституті досліджень проблем молоді, Інституті стратегічних досліджень та в інших наукових центрах. Незважаючи на значну кількість публікацій з окремих аспектів даної проблеми, практично відсутні комплексні політологічні дослідження, які б по новому пояснювали проблему влади, інтересу, політичного простору як основних детермінант та сфер розгортання конфліктів, а також звертали увагу на особливості політичних механізмів їх виникнення. Оскільки теорія конфлікту пояснює не лише сам феномен конфлікту, а й особливості суспільної організації, причини виникнення масових суспільних рухів, війн, революцій, бунтів, то її застосування в політології набуває особливого значення. Отже, все це актуалізує необхідність вивчення теорії конфлікту не лише для посилення наукового потенціалу політологічних досліджень, а й для її практичного застосування при аналізі складних суспільно-політичних процесів сучасної України [94,с.68-72]. Адже справжня демократія полягає не стільки в тому, що кожний має можливість відстоювати свої інтереси різними засобами, аж до конфлікту, скільки в тому, що конфлікти, які виникають, розв'язуються конструктивно, гуманними, цивілізованими способами. Одна з головних причин соціальної напруженості у суспільстві, яка підсилюється, полягає саме в невмінні конструктивно розв'язувати соціальні конфлікти.

Конфліктуючі сторони нерідко не хочуть поступатися не тільки принципами, але і взагалі будь чим. Вони націлені не на розв'язання протиріч, а на взаємну протидію, нанесення супротивнику максимального збитку. Стаючи самоціллю, боротьба не може служити рушійною силою

прогресивного розвитку суспільства. Актуалізуючи ситуацію в Україні в контексті теорії конфлікту, бачимо, що спроби пояснення, запобігання або вирішення конфліктів у рамках традиційних раціональних моделей та схем наштовхується на серйозні труднощі. У зв'язку з цим постає необхідність переосмислення нагромадженого світового та вітчизняного досвіду, дослідження політичних конфліктів, пошуку нових шляхів їх вирішення [92].

Для дослідження політичних конфліктів в аспекті вітчизняних особливостей потрібно, також, визначити основні фактори позитивності та негативності конфліктів в Україні. Першочергово необхідно дослідити, як саме явище конфлікту впливає на розвиток державотворчих процесів та суспільства в цілому. Саме такі завдання поставленні у даній статті. Перш за все слід спиратись на теорію «регульованого конфлікту» Р. Дарендорфа. На його думку конфлікт у політиці є звичайним станом і будь-яке демократичне суспільство визнає конфлікт, а тому намагання створити безконфліктне політичне середовище – це утопія за визначенням. Однак дослідження специфіки розвитку політичних конфліктів у сучасних постіндустріальних суспільствах змусило Дарендорфа зробити висновок, що досягнення свободи, реалізація цінностей гласності, демократії, плюралізму прав і свобод людини і громадянина можливі лише у світі регульованого конфлікту чи такого, якому притаманні ознаки збалансованості і консенсуальності. Тому лише регульовані політичні конфлікти здатні виконувати для держави і суспільства певну позитивну роль, незважаючи на ті можливі матеріальні, політичні, соціальні чи моральні збитки, які вони зазвичай несуть із собою [96, с.132-134]. Досить недовгий час ми можемо спостерігати спроби покращення та удосконалення механізму формування системи органів управління суспільними відносинами і міждержавною взаємодією та взаємодопомогою.

У період незалежності нашої держави неодноразово виникали конфлікти з приводу легальності та легітимності при формуванні вищих органів державної влади. Суперечки доходили крайньої межі, набували великих масштабів, з залученням великих мас населення, що гальмувало весь процес

розвитку та продуктивності праці переважної більшості населення. Багато уваги приділяється науковцями проблематиці взаємодії держави та громадян, адже нерідко віра у краще майбутнє набуває іронічного значення та виглядає як міф. Тому проблемним залишається питання політичної культури, як органів влади, так і об'єднань громадян при вирішенні конфліктних ситуацій, які стосуються покращення та вдосконалення органів державної влади та соціального становища населення. Життя доводить, що конфлікт не відноситься до тих явищ, якими можна ефективно керувати на основі життєвого досвіду і здорового глузду. А саме так переважно керують конфліктами сьогодні начальники різних рівнів. Більш-менш ефективний вплив на конфлікт може бути в тому разі, коли ми досить глибоко розуміємо справжні причини виникнення конфлікту, уявляємо закономірності його розвитку і розв'язання. А для цього потрібна допомога науки.

Основними завданнями є виявлення позитивних та негативних особливостей політичних конфліктів для української держави, її розвитку та процвітання. Тому, що сильна та могутня держава – це запорука благополуччя та стабільності для її мешканців. І щоб зрозуміти механізм подолання та попередження політичних конфліктів, варто визначити загальні особливості його дії та впливу на навколишні процеси. У будь-якому суспільстві політичні відносини містять суперечливості, оскільки суспільство складається із багато чисельних різних соціальних груп, владних інститутів, індивідів із своїми інтересами.

Практично, діяльність влади задовольняє інтереси одних і обмежує інтереси інших індивідів і груп. Політичні суперечності переходять у форму відкритих зіткнень, саме тому і виникають конфлікти, які мають свої особливості, що відрізняють їх серед інших суспільних конфліктів [97, с.12-16]. Випадки конфліктних ситуацій є прикладом гальмування розвитку української державності. Теоретично були усі умови для розвитку та будівництва самостійної держави, але практично не відчувалося патріотичної єдності, політичної спрямованості на розвиток державності. Причиною такої

поведінки, першочергово, можна назвати – територіальну роздрібненість. Після об'єднання в єдину державу – Україну представники територіальних громад по різному бачили будівництво держави, що негативно впливало на об'єктивну оцінку при прийнятті політичних рішень. За період незалежної України відбувся «умовний поділ» країни на Схід та Захід. При назріванні політичних суперечностей та вирішенні суспільно-важливих питань цей «поділ» стає відчутним, проявляється загостренням неприязні.

Такі наслідки здавалося не повинні відбуватися, адже основною метою при формуванні незалежної держави була – територіальна цілісність та неподільність. А виявилось, що при назріванні політичних розбіжностей в процесі реформування державної системи явище конфлікту доходить до крайніх своїх проявів. Держава досить важко та болісно переносить реформування та нововведення. Це відчувається при прийнятті нових законів та нормативно-правових актів. Такі явища підривають економічну стабільність країни, що проявляється у відсутності вдосконалення соціальних програм для населення та можливості ефективної співпраці з іноземними інвесторами та міжнародними партнерами. Інститут опозиції в Україні не має чітко регламентованих правових форм дії, а тому досить часто незадоволення в діях влади проявляється старим перевіреним способом – силою. Часто на високому рівні проявляється вміння критикувати дії органів влади, показувати на недоліки в діяльності та прийнятті рішень, але не надаються інші варіанти, більш досконаліші, для подолання недоліків. Основна ціль опозиційної діяльності це протистояння та невдоволення процесами, що відбуваються.

Явище політичного компромісу, яке так потрібно нашій владі не має місця при вирішенні глобальних питань. На сучасному етапі розвитку актуальним питанням постає вирішення проблеми швидкого та ефективного подолання політичних конфліктів, задоволення інтересів конфліктуючих сторін та прогресивний результат після конфліктної ситуації для суспільства. Для того, щоб сформувати певний механізм дій варто визначити те, як саме

впливає політичний конфлікт та суспільство та державу в цілому. Оскільки конфлікт, так чи інакше, часто супроводжує суспільнополітичні події, варто говорити про якісь позитивні риси та негативні.

Позитивним, корисним результатом політичного конфлікту вважається розв'язання тієї проблеми, що породила суперечності й викликала зіткнення, з урахуванням взаємних інтересів і цілей усіх сторін, а також досягнення розуміння й довіри, зміцнення партнерських стосунків і співробітництва. І. П. Станкевич виділяє позитивні риси, притаманні для конфлікуючих сторін та суспільства в цілому. Автор наголошує, що без напруженості, негараздів, суперечок суспільство було б не творчим і непродуктивним. Попередивши або розв'язавши локальний політичний конфлікт можна попередити більш серйозний – регіональний конфлікт. Крім того, конфлікт заохочує до творчості та інновацій. Політичний конфлікт є корисний ще й тим, що він підтримує суспільні зв'язки. Члени кожної з конфлікуючих сторін не акцентують увагу на внутрішніх суперечках, а зосереджуються на зовнішніх проблемах. Вданому випадку, багато залежить від характеру конфлікту. Відкритий конфлікт укріплює плюралістичну єдність багатьох соціальних і політичних груп всередині нації. Закритий – посилює різницю між ними.

Цінність конфлікту ще й у тому, що він відкриває, пояснює, виносить на розсуд громадської думки позиції та інтереси конфлікуючих сторін. Конфлікт містить позитивну рису ще й у тому, що він показує наявність силового потенціалу конкуруючих формувань [96, с.70-73]. Але, нажаль, українські процеси конфліктних ситуацій далеко не завжди забезпечують позитивні результати. Це не означає, що нам не варто говорити про позитивні сторони українських конфліктних ситуацій. Українське суспільство, навчившись управляти конфліктною ситуацією, у майбутньому зможе цивілізовано вирішувати суспільноважливі питання, ефективно та продуктивно, демонструючи вирішувати свої внутрішні політичні питання самостійно, без залучення іноземних експертів та медіаторів. Американський дослідник М. Дойч стверджує, що конфлікти в державі призводять до

конструктивних змін, оскільки: конфлікт попереджує застій, стимулює інтерес, слугує засобом, за допомогою якого можна ставити проблеми і приходити до рішень, саме в ньому джерело особистісних і соціальних змін. Ціль конфлікту, на думку науковця, – знайти спосіб зробити його продуктивним [95, с.5-7].

До негативної сторони політичного конфлікту, насамперед, відносять гальмування розвитку держави та суспільства. Україна не є виключенням в даному питанні. Також це проявляється при нестабільності, коли суспільство не в змозі забезпечити мир і порядок, якого прагнуть люди. Політичний конфлікт проявляє свою негативну сторону, коли проявляються такі його елементи як насильство, тероризм, війна. Проблема соціально-політичного конфлікту завжди була в тій чи іншій мірі актуальною для будь-якого суспільства. Однак в Україні на всіх етапах розвитку конфлікти здійснювали не просто помітний, а, як правило, вирішальний вплив на її історію. Війни, революції, боротьба за владу, боротьба за власність, міжособистісні і міжгрупові конфлікти в організаціях, убивства, побутові і сімейні конфлікти, самогубства як способи розв'язання внутрішньо-особистісних конфліктів – основні причини загибелі людей у нашій країні.

Конфлікт є фактором, який впливає на безпеку України та її громадян. Для того, щоб оцінювати конфліктогенність прийнятих рішень, попереджувати виникнення і деструктивний розвиток конфліктів, кожна людина й особливо керівник повинні мати необхідні знання про конфлікт як явище, яке постійно супроводжує людське життя і загрожує йому. На жаль, у нашій країні рівень розуміння конфлікту ще не дозволяв одержати знання, які можна було б досить ефективно використовувати для пояснення і регулювання складних конфліктів з врахуванням їхньої специфіки. Не можна не відзначити і те, що органи управління виявилися не в змозі використовувати ті знання, які уже мали представники всіх наук, що вивчають конфлікт.

В якості безпосередньо політичного конфлікту не має особливо прогресивних результатів щодо їх швидкого подолання та врегулювання. І, можливо, проблема не стільки в відсутності наукових розробок даного питання, скільки в свідомості, як політиків, так і населення. Ні окремі політики, ні політика загалом не можуть нехтувати суспільством та суспільною думкою. Причому тут набуває особливої ваги саме оцінка ефективності дій органів державної влади. Не лише виконавчої влади, яку в нас завжди прийнято критикувати і шукати в ній «крайніх», а всіх без винятку гілок та органів. Між суспільством та політикою влади виникає прірва, своєрідний вакуум, що може заповнюватися приватно груповими чи взагалі кримінальними інтересами.

А таке розходження між змістовно трансформує обидві сторони: політика перестає бути суспільною справою й одним із компонентів суспільних зв'язків, а суспільство втрачає можливості для регулювання свого розвитку та управлінням всією сукупністю процесів, що в ньому відбуваються.

Нажаль при пошукові ефективних механізмів ми не можемо говорити про повне викорінення явища політичного конфлікту. Це лише запланована побудова ідеальної держави, якої поки існує в світі. Але об'єктивно сприймаючи ситуацію при назріванні конфлікту можливо його ефективно попереджувати або вирішувати.

РОЗДІЛ 3. Участь Збройних сил України у вирішенні поточних політичних конфліктів

3.1. Діяльність ЗСУ у діючих міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Сьогодні Збройні Сили України виконують свої повноваження в різних міжнародних операціях для підтримання миру та безпеки.

Місія ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго регулюється такими нормативними документами:

- Закон України від 19.09.2013 № 582-VII;
- Указ Президента України від 17.09.2013 № 515/2013;
- Указ Президента України від 20.06.2000 № 806/2000;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 № 406;
- Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Організацією Об'єднаних Націй щодо надання ресурсів до складу Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго;
- Листи про допомогу щодо надання довготривалих авіаційних та авіатранспортних послуг державними повітряними суднами

Завдання у складі Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго виконує 18 окремих вертолітний загін, що складається з 250 осіб. Військові України в цій операції проводять повітряну розвідку та спостереження; стримують вогневу підтримку наземних сил ООН; забезпечують дії військ Місії, у тому числі пошуково-рятувальні операції.

- Місія ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго регулюється такими нормативними актами:
- Закон України від 19.09.2013 № 582-VII;
- Указ Президента України від 17.09.2013 № 515/2013;
- Указ Президента України від 20.06.2000 № 806/2000;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 № 406;

- Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Організацією Об'єднаних Націй щодо надання ресурсів до складу Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго;

Завдання у складі Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго виконує 18 окремий вертолітний загін, що складається з 250 осіб. Військові України в цій операції проводять повітряну розвідку та спостереження; стримують вогневу підтримку наземних сил ООН; забезпечують дії військ Місії, у тому числі пошуково-рятувальні операції.

Багатонаціональні сили КФОР у Косово регулюється нормативними актами:

- Закон України від 16.07.1999 № 1006-14;
- Указ Президента України від 14.07.1999 № 852/99;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.1999 № 1605;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2006 № 401;
- Угоди між Україною та НАТО щодо участі українського контингенту у КФОР та фінансових аспектів такої участі

У цій операції приймає участь 40 осіб, які мають забезпечувати безпечне та безперешкодне пересування військ КФОР шляхом виконання завдань з ліквідації штучних перешкод на маршрутах висування, розчищення доріг від завалів і руйнувань із залученням важкої інженерної техніки;

Вони також проводять розвідку, розмінування та знешкодження вибухонебезпечних предметів, у тому числі саморобних вибухових пристроїв; організовують та проводять заходи мінної безпеки в інтересах сил КФОР. Виконують завдання у складі багатонаціональної бойової групи «Схід» (провідна країна - США).

Місія ООН у Косово регулюється Постановою Верховної Ради України від 19.11.1993 № 3626-ХІІ. У складі Місії ООН у Косово проходять службу 2 офіцери національного персоналу, які планують та контролюють діяльність військового компоненту Місії; координують зусилля КФОР, EULEX та інших

організацій; збирають та аналізують інформацію; спостерігають за підтриманням законності; контролюють дотримання прав людини; сприяють наданню гуманітарної допомоги; підтримують діяльність засобів масової інформації; виконують інші завдання відповідно до займаних посад.

Місія ООН у Південному Судані регулюється Указом Президента України від 13.07.2012 № 446/2012. У складі Місії ООН у Республіці Південний Судан виконують завдання 4 військовослужбовці національного персоналу, які спостерігають за дотриманням сторонами конфлікту Угоди про припинення вогню, патрулюють зони відповідальності, збирають та аналізують інформацію; слідкують за процесом роззброєння, демобілізації, реінтеграції та репатріації усіх учасників збройних формувань, контролюють дотримання прав людини, сприяють тому, щоб інші отримували гуманітарну допомогу, забезпечують постійний зв'язок з місцевими органами влади, агенціями ООН та неурядовими організаціями, виконують інші завдання відповідно до займаних посад.

Тимчасові сили ООН із забезпечення безпеки в Аб'ей регулюється Указом Президента України від 13.07.2012 № 446/2012. У складі Тимчасових сил ООН із забезпечення безпеки в Аб'ей проходять службу 6 військовослужбовців національного персоналу, який контролює дотримання Угоди між урядом Південного Судану та Народно-визвольним рухом Судану щодо тимчасових процедур по відношенню до управління та забезпечення безпеки в районі; патрулює зони відповідальності, збирає та аналізує інформацію; здійснює контроль за пересуванням військ (сил) та населення; моніторинг процесу роззброєння, демобілізації, реінтеграції та репатріації усіх учасників збройних формувань; контролюють дотримання прав людини; сприяють наданню гуманітарної допомоги; забезпечують постійний зв'язок з місцевими органами влади, агенціями ООН та неурядовими організаціями; виконання інших завдань відповідно до займаних посад.

Сили ООН з підтримання миру на Кіпрі регулюється Указом Президента України від 01.02.2012 № 48/2012. У складі Сил ООН з

підтримання миру на Кіпрі проходить службу 1 військовослужбовець національного персоналу, який має спостерігати за розвитком безпекової ситуації в буферній зоні; збирати та аналізувати інформацію; контролювати дотримання прав людини; сприяти наданню гуманітарної допомоги; виконанню інших завдань відповідно до займаних посад.

Тренувально-дорадча місія НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан регулюється такими нормативними документами:

- Указ Президента України від 30.03.2015 № 185/2015;
- Угода (у формі обміну листами) між Україною та НАТО «Щодо участі України у діяльності місії НАТО в Афганістані „Рішуча підтримка“ та відповідних фінансових зобов'язань»;
- адміністративні домовленості між Міністерством оборони України та Штабом Верховного Головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі щодо участі України у складі Місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан;
- Технічна угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Італійської Республіки про надання тилового забезпечення українському персоналу у складі італійського контингенту, що діє в рамках Місії НАТО в Ісламській Республіці Афганістан «Рішуча підтримка» (із змінами і доповненнями, внесеними Протоколом між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Італійської Республіки від 23.04.2015);
- Технічна угода між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки щодо направлення миротворчого персоналу України для виконання завдань у складі литовської контингенту, що діє в рамках Міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан із змінами внесеними відповідно до Угоди (у формі обміну листами) між Міністерством оборони України та

Міністерством охорони краю Литовської Республіки про надання тилового забезпечення українському національному персоналу, що діє в рамках Місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан.

У цій операції приймає участь 21 військовослужбовець Збройних Сил України, які виконують завдання у складі тренувально-дорадчої місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан (РП - А). Вони ведуть інженерної розвідки шляхів руху, об'єктів та місцевості; відповідають за інженерне забезпечення руху автомобільних колон у зоні відповідальності; відповідають за виконання заходів з протидії застосуванню саморобних вибухових пристроїв та знешкодження вибухонебезпечних предметів; чергують у складі сил зведеного загону швидкого реагування; надають консультативно-дорадчу допомогу військовослужбовцям Афганської Національної Армії з питань підготовки спеціалістів з розмінування та спеціалістів загальної інженерної справи; проводять планування та виконання заходів із забезпечення безпеки та захисту визначеного військового персоналу (у тому числі і супроводження VIP);

Спільні миротворчі сили в зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова регулюється такими нормативними актами:

- Одеські домовленості від 20.03.1998;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.1998 № 1685 із змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 14.12.2011 № 1284;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.03.1999 № 419-р;
- Спільний наказ Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України від 04.08.1999 № 235/130.
- Наказ Міністерства оборони України від 15.04.2013 № 254.

Отже, можемо відзначити, що представники Збройних сил України беруть активну участь у врегулюванні міжнародних конфліктів, виконують

ключові функції операцій задля прискорення мира та запобіганню терористичних актів.

3.2. ЗСУ у воєнно-політичному конфлікті на Сході України

Незаконна окупація Російською Федерацією Криму, її втручання у внутрішні справи України, зокрема шляхом військової підтримки радикально налаштованих сепаратистських рухів та окремих груп населення на території Луганської та Донецької областей, активізації розвідувальної – диверсійної діяльності проти нашої держави, посилення економічного та інформаційно-психологічного тиску на Україну з метою дестабілізації соціально-політичної обстановки – усе це має призвело до того, що на сході нашої країни зараз зосереджується найбільша кількість збройних українських формувань [93, с.223].

Воєнно-політичний конфлікт, який, змінюючи свою інтенсивність та форму, відбувається на території України протягом останніх років, актуалізував питання забезпечення державою захисту цивільного населення. Аналіз події останніх років в Україні стосовно протистояння російській агресії (окупація Криму та розв'язані воєнні дії на Донбасі) свідчать, що сучасні воєнно-політичні конфлікти мають значний вплив на безпеку життєдіяльності цивільного населення, спричиняють негативні наслідки для техногенної та екологічної безпеки регіону і держави в цілому.

За вирішення та хід дій на території, де відбувається військовий конфлікт, відповідає Військове угруповання України, яке включає у свій склад угруповання підрозділів Міністерства оборони України (Збройних сил і територіальної оборони), Міністерства внутрішніх справ України (підрозділів міліції та Національної гвардії), Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України та Управління державної охорони України, які задіяні в збройному конфлікті на сході України.

За заявою Петра Порошенка, на 26 червня 2015 року чисельність українських військ в зоні АТО збільшилася до 60 тисяч чоловік [1, с.23]. За заявою представників ДНР, на кінець серпня 2015 року угруповання українських військ в Донбасі налічувала 90 тисяч чоловік, 450 танків і 2,5 тисячі БМП і БТР [97]. Російська окупація Донбасу є складовою “гібридної” війни проти України. Водночас експансію Кремля на “українському напрямі” слід розглядати в контексті загальної неоімперської агресивної політики РФ на світовій арені. Конфлікт на Сході України, за оцінками ООН, “є одним з самих смертоносних в Європі з часів Другої світової війни”. За п’ять років війни на Донбасі загинуло 13 тис. людей, 28 тис. поранені, близько 1,8 млн. жителів Донбасу і Криму стали внутрішніми переселенцями. Окуповано 17 тис. км Донецької і Луганської областей, разом з Кримом це складає 43,7 тис. км² – тобто 7,2% території України. Залишається неконтрольованими 409,7 км українсько-російського кордону. Україна зазнала величезних фінансово-економічних втрат. 27% промислового потенціалу Донбасу незаконно переміщено до Росії, включно з обладнанням 33 місцевих промислових гігантів.

На Сході України створені псевдодержавні маріонеткові “ДНР-ЛНР” – окупаційні адміністрації, триває масштабна мілітаризація регіону. Сформовані окупаційні збройні сили, які нараховують близько 32 тис. бойовиків, з них 11 тис. – російський контингент. Це боєздатні, добре озброєні військові формування, які за чисельністю та боєздатністю не поступаються арміям окремих країн Європи. На тимчасово окупованих територіях здійснюється тотальна політико-ідеологічна “русифікація”, триває відчуження і відокремлення цього регіону від України.

Загалом політика Кремля спрямована на “імплантацію” в Україну “ДНР-ЛНР” у нинішньому вигляді для дезінтеграції української державності, блокування курсу до ЄС і НАТО, встановлення підконтрольності та підпорядкованості України Росії. Країна-агресор не визнає себе стороною

конфлікту на Сході України, блокує мирні ініціативи, намагається легітимізувати маріонеткові “ДНР-ЛНР” у якості повноправної сторони переговорного процесу.

Багаторічний політико-дипломатичний переговорний процес у різних форматах не призвів до позитивних результатів. Через агресію проти України Росію вилучили зі складу G8, позбавили голосу в ПАРЄ, з 2014р. Захід запровадив комплекс різноманітних антиросійських санкцій (персональних, адресних, секторальних), російську агресію проти України засудили авторитетні міжнародні організації (ООН, ОБСЄ, ПАРЄ, ЄС, НАТО). Країни Заходу на політико-дипломатичному рівні демонструють солідарність з Україною, здійснюють воєнну, фінансово-економічну, гуманітарну допомогу. Зрозуміло, що політика санкцій має кумулятивний, накопичувальний ефект, і “ціна” за агресію зростає, однак поки це не позначається загалом на геополітиці Кремля і зокрема на діях РФ на “донбаському напрямі”.

Попри зусилля української влади з мирного врегулювання конфлікту, діям офіційного Києва бракує стратегічних підходів, комплексності, ефективності та послідовності. Рішення ухвалюються з критичним запізненням. Загалом спостерігається відсутність цілісної стратегії на російському напрямі. Більше того, зараз, у період виборчих кампаній тема Донбасу набуває відверто популістського забарвлення. Очевидно, час окупації, що триває, грає не на користь України. Під впливом окупаційної влади змінюється свідомість, позиції і поведінка людей, нове покоління виховується в дусі “руського мира”. Усе це потребує розробки нових підходів у політиці деокупації і реінтеграції Донбасу з урахуванням як зовнішніх обставин, так і процесів усередині України та тенденцій на окупованих територіях тощо. Служба безпеки України з самого початку задіяна у військовому конфлікті.

ВИСНОВКИ

Систематизація та аналіз наявних соціально-філософських концепцій щодо природи та функцій армії в сучасному суспільстві дають змогу зробити висновок, що армія – це постійний військовий орган (інституція) держави, призначений для проведення її зовнішньої та внутрішньої політики збройними засобами; специфічна озброєна соціальна група суспільства, у якій домінують організаційні відносини (структурні, функціональні, координаційні, субординаційні тощо). Їй притаманна низка специфічних ознак: по-перше, армія є органом держави, яка її створює та утримує; по-друге, армія репрезентує собою організацію озброєних людей, яка відображає інтереси значної частини суспільства й здатна виконувати свої функції збройними засобами: по-третє, армія спроможна вести війну й має у своєму розпорядженні для цього необхідну бойову потужність.

Зазначені основні взаємопов'язані ознаки відрізняють армію (поняття «армія» у нашому дослідженні використовується як тотожне поняттю «збройні сили») від інших озброєних організацій держави та суспільних інституцій. Призначення армії втілюється в її функціях. Під функціями розуміється активна реалізація спрямувань діяльності армії щодо розв'язання специфічних завдань держави в інтересах політичної влади та громадянського суспільства на визначений, більш-менш тривалий період. Залежно від об'єктів та сфер діяльності функції армії поділяються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні функції полягають у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності держави від збройного втручання ззовні, у захисті державних інтересів поза межами країни. Важливість і значущість цих інтересів можуть визначатися союзницькими зобов'язаннями, геостратегічними міркуваннями, економічною доцільністю та іншими чинниками.

Ще не так давно політичний аспект загроз національній безпеці не розглядався державними діячами та науковцями як пріоритетний, однак сьогодні саме життя змусило переглянути акценти у процесах стратегічного

планування й прийняття превентивних заходів у сфері безпеки. Серед науковців поширюється розуміння політичного пріоритету в процесах аналізу ризиків і загроз безпеці та визначенні способів їх практичного подолання. Актуальним є цей підхід і для сучасної України. Розпад СРСР та детермінований ним розвал економічних та соціальних інститутів, масове безробіття, соціальна не" влаштованість, незадоволеність, пригніченість психіки — все це призвело, в кінцевому рахунку, до виникнення так званої енергії розпаду (безробітні, біженці, вимушені переселенці, безхатченки, кримінальні елементи тощо). В результаті очевидною є подальша ескалація загроз національній безпеці України.

Для українського суспільства явище політичного конфлікту здебільшого негативно впливає на державотворчі процеси. Причина не в самій сутності даного явища, а в невмінні його демократичного вирішення сторонами. Невміння іти на поступки призводить до політичних конфліктів державного значення. А тому, головним завданням в прийнятті політичних рішень публічними діячами завжди повинна бути політична культура, врахування побажань людей, взаємна підтримка, та допомога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Анисимов В. М. Гражданский контроль за военными структурами. *Полис*. 1995. № 4.
2. Бадах Ю. Причины виникнення та класифікація воєнних конфліктів. *Воєнна історія*. 2003. № 3-4. С. 105-109.
3. Бадер А. Взаємодія громадян із силовими структурами як індикатор можливості застосування збройного насилля органами державної влади. *Грані: Науковотеоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2016. № 9. С. 89-94.
4. Белашов В. Якою бути українській армії? *Політика і час*. 1994. № 2.
5. Богайчук В. Політика і армія: проблеми взаємозв'язку. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 31-38.
6. Бульдович П.В. Проблема ідентифікації неоінституціонального підходу в сучасній політичній науці. *Політичне життя*. 2017. №3. С. 21-25.
7. Бучин М. Силові структури як суб'єкт адміністративного ресурсу під час виборчих кампаній в Україні. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка" «Держава та армія»*. 2008. № 612. С. 201-205.
8. Білецький О.В. Миротворчі операції НАТО в південно-східній Європі. Міжнародно-правовий аспект». К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 269 с.
9. Быкова Е.В. Военно-политические конфликты современности и возможные пути их правового разрешения. *Военно-юридический журнал*. М.: Юрист, 2011. № 2. С. 13-18.
10. Воєнна доктрина України. *Національна безпека і оборона*. 2004. №8. С. 2 - 7.
11. Вплив політичних конфліктів на стабільність суспільних сфер життя. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/politolog/15504/>

12. Военно-политические конфликты. URL <http://center-yf.ru/data/stat/Voenno-politicheskiekonflikty.php>
13. Вооружённые силы - это политические силы? ("Круглый стол"). *Полис*. 1992. №3. С.164.
14. Галушко С.О. Демократичний контроль за організаціями внутрішньої і зовнішньої безпеки URL: <http://www.npu.edu.ua/media/kunena/attachments/legacy/files/04.pdf>
15. Горбулін В., Качинські А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. К.: НІСД, 2010. 288 с.
16. Гречаников В. Военная сфера и гражданский контроль над ней. *Віче*. 2000. № 9.
17. Гречанинов В. Під цивільний контроль. Суспільство і Збройні Сили України. *Політика і час*. 2002. № 5. С. 20-28.
18. Гриненко О. Проблеми формування цивільно-військових відносин в Україні / О.І. Гриненко, М.М. Денежкін. *Наука і оборона*. 2002. № 2. С. 36–40
19. Годлевська В.Ю. Проблема баскського тероризму в роки правління Іспанської соціалістичної робітничої партії (1982–1996 рр.): історіографія проблеми. / «Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем суспільних наук»: збірник тез наукових робіт міжнародної науково-практичної конференції
20. Демчишак Р. Наукові підходи до розуміння сутності поняття «політичний інститут». *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць*. 2015. № 27. С. 9–14.
21. Дойч М., Конфликт: социально-психологическая перспектива. *Современный конфликт: современные исследования*. М., 1991. 75 с.
22. Державне управління: навчальний посібник / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; за ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання-Прес. 2003. 343 с.

23. Дещинський Л. З історії створення збройних сил УНР. *Розбудова держави*. 1996. № 6-7.
24. Закон України „Про основи національної безпеки України”. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. С. 351.
25. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Військовою організацією і правоохоронними органами держави». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003, № 46
URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/975-15>
26. Ільницька І. Армія і політика: моделі взаємодії в умовах різних політичних режимів. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2008. № 612. С. 205–211.
27. Карпінський І. Армія і держава: політична суб’єктивність армії в умовах переходу суспільства до демократії / І. Карпінський // *Вісник держ. ун-ту «Львівська політехніка» «Держава та армія»*. 1998. № 344. С.119-127
28. Качинська М. Зарубіжний досвід діяльності поліції у сфері реалізації законодавства про вибори та референдуми. *Форум права*. 2012. № 3. С. 257-262. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12kmovtr.pdf>
29. Клаузевиц К. О войне. Пер. с нем. М., 1997. С. 56
30. Клименко В. Збройні сили України. Фактор стимулюючий, фактор стабілізуючий. *Віче*. 1996. № 1.
31. Колодій А. Неінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2011. №1. С. 129-139.
32. Конституція України.
URL:http://portal.rada.gov.ua/rada/control/ru/publish/article/system?art_id=153863
33. Кротиков В. Військо: стан морального заціплення. *Розбудова держави*. 1996. № 7. С.32-36

- 34.Кротиков В. Збройні сили України: анабіоз демократії? *Віче*. 2000. №6. С.106-115
- 35.Кротиков В. Чи потрібен війську цивільний контроль. *Віче*. 1999. №7. С.16-17
- 36.Кротиков В. Який він - сучасний вектор розвитку Збройних сил України. *Віче*. 1998 . С. 5.
- 37.Куліш А. Поняття та правове регулювання діяльності силових структур системи правоохоронних органів України в сучасних умовах. / А. М. Куліш, А. В. Солонар, П. А. Михайлішин. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/38381/1/Kulish_Solonar_Mukhaylishyn.pdf
- 38.Лавренюк О. Збройні сили України - на сторожі державності. *Розбудова держави*. 1996. № 11. С. 50-55
- 39.Лисицин Е. Поміж двома полюсами сили. *Політика і час*. 1994.№ 1. С.2-5
- 40.Литвин В. Сучасна Україна у дзеркалі суспільно-політичних конфліктів. *Урядовий кур'єр: Державне життя України*. 2002. № 219. С. 5-7.
- 41.Макеев С Суспільство та військо. *Політична думка*. 1994. № 5. С.31-36
- 42.Макиавелли Н. О военном искусстве. М.: Воениздат, 1995. 39 с.
- 43.Маркс К. Правление преторианцев / Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд. 2-е. Т. 12. С. 412-415.
- 44.Милосердна І. Система політичної влади України в умовах демократичних перетворен. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 77-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2013_49_9
- 45.Мичко М. Цивільний контроль над Збройними силами: суспільно-політичні та правові аспекти. *Віче*. 1998. № 12. С.15-17
- 46.Міжнародна миротворча діяльність України: 10 років історичного досвіду (інформаційно-аналітичні матеріали). К.: Національний

- науково-дослідний центр оборонних технологій та воєнної безпеки України, 2002. 41с.
47. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України: Підручник. НАОУ, 2009 273 с.
48. Нестеренко М., Нестеренко В. Україна: "латиноамериканізація" чи шлях в Європу? *Розбудова держави*. 1997. № 5. С.
49. Открывая новые страницы... Международные вопросы: события и люди / Сост. Н. В. Попов. М.: Политиздат, 1989. 431 с.
50. Папікян А.Л. Збройні сили України двадцятого століття. Л.: Кобзар, 1999. 308 с
51. Пелих А.О. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/52e5eb78-92f7-42db-a4bd-44ba51c174b4.pdf>
52. Перепилиця Г.В. В ролі миротворця. Про нову роль армії у врегулюванні воєнно-політичних конфліктів. *Політика і час*. 1994. №2. С.21-27
53. Петров, П. Г. Політичні інститути: узагальнення змісту підходів до визначення поняття. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. №20(9). С. 64-71.
54. Плутарх. Избранные жизнеописания. В двух томах / Плутарх; пер. с древнегр.; сост. и прим. М. Томашевской. М.: Правда, 1990.
55. Політологія: Підручник для курсантів вищих військових навчальних закладів Збройних сил України / За заг. ред. В. Ф. Смолянюка. 1-е вид., Вінниця: Нова кн., 2002. 446 с.
56. Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997, № 3/97-ВР Концепція (основи державної політики) національної безпеки України/ *Голос України* 20 січня 1997. С. 5-6.
57. Про Збройні Сили України: Закон України від 05.10.2000 № 2019-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2019-14>.
58. Про оборону України: Закон України від 05.10.2000 №2020-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

59. Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав: Закон України / Відомості Верховної Ради України, 2000. № 19. 144 с.; 2003. № 28. 215 с. 2011. № 36. 363 с.
60. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року»: Указ Президента України від 29.12.2012 № 772/2012.
61. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року «Про участь Збройних Сил України у багатонаціональних військових формуваннях високої готовності»: Указ Президента України від 21.04.2011 №492/2011.
62. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 08.06.2012 №390/2012 «Про нову редакцію Воєнної доктрини України».
63. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 29.12.2012 № 771/2012 «Про Стратегічний оборонний бюлетень України».
64. Про участь України в міжнародних миротворчих операціях: Закон України від 23.04.1999 № 613-XIV. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=613-14>.
65. Пучков О. Громадський контроль над силовими структурами – вимога сучасного демократичного суспільства. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_32/Gileya32/F9_doc.pdf
66. Пилат Н. Проблема конфліктності людських стосунків у ракурсі філософсько-соціологічних та психологічних інтерпретацій. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. № 1. С. 25.
67. Попов И. М. О долгосрочных характеристиках войн и вооруженных конфликтов. М.: МГИМО, 2012. 82 с.

- 68.Ржевська В.С. Збройні сили. / Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т.1. 760с.
- 69.Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення. Київ: ВПЦ «Київський Університет». 2017. 183с.
- 70.Рибак М.І., Бадах Ю.Г. Воєнне мистецтво в локальних війнах після Другої світової війни. К.: НАОУ, 2000. 137 с.
- 71.Рябоконеv С. А. Вооруженные конфликты современности: специфика и особенности. М.: РАЕ, 2015. 23 с.
- 72.Сацюк В. Політичний зміст військової могутності держави. *Нова політика*. 1999. № 6. С.48-55
- 73.Скіпальський О., Штика О. Армія і політика в житті сучасного українського суспільства. *Розбудова держави*. 1994. № 2. С.304
- 74.Скопин В. И. Милитаризм. Ист. Очерки. / В. И. Скопин; под науч. ред. Н. В. Пуховского. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Воениздат, 1957. 672 с.
- 75.Скороход Л., Скороход Ю. Миротворча діяльність на теренах СНД. *Політична думка*. 1997. № 4. С.123-140.
- 76.Словничок юридичних термінів. / Уклад. В.П. Марчук. К.: МАУП, 2003. 128 с.
- 77.Смаглюк І. Армія України. Якою їй бути? *Віче*. 1997.№ 7. С.
- 78.Смолянюк В. Військова сила, цінності демократії та національні інтереси: варіанти взаємодії у сучасному світі (закінчення). *Людина і політика*. 2000. № 1. С.106-115
- 79.Смолянюк В. Військове співробітництво України і Росії між полюсами реальності та ірреальності. *Людина і політика*. 2000. №2.
- 80.Солдатенко О. Стан і наслідки правового регулювання організації та діяльності Збройних сил України. *Адміністративне право і процес*. 2017. №11. С.123-128
- 81.Статут ООН. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

82. Страницы истории советского общества: Факты, проблемы, люди / Под общ. ред. А.Т. Кинкулькина; Сост.: Г. В. Клокова и др. М.: Высш. шк., 1989. 448 с.
83. Сумбатьян Ю. Роль армии в политической структуре Африки. *Азия и Африка сегодня*. 1998. № 11. С.31-34
84. Станкевич І. П. Політичний конфлікт та технологія його запобігання. *Вісник Київського національного Університету ім. Т. Шевченка: Філософія. Політологія*. 2007. № 87-88. С. 70-73.
85. Таран С. Політизація армії в Росії та Україні. *Розбудова держави*. 1994. № 2. С.65
86. Требін М. П. Армія та суспільство : соціально-філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації. / М. П. Требін. – Х.: Видавничий Дім „ІНЖЕК”, 2004. 404 с.
87. Требін М. П. Моделі взаємозв’язку армії та політики за поглядами А. Лукхема // *III наукова конференція молодих вчених Харківського військового університету (м. Харків, 12-13 листопада 2003 року)*. Тези доповідей. Харків: ХВУ, 2003. С.16.
88. Требін М. Принципи життєдіяльності Збройних сил України. *Універсум*. 1999. № 7-8. С.19-22
89. Требін М.П. Армія та суспільство: соціально-філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації. Х.: Видавничий дім «Інжек», 2004. 404 с.
90. Тяпкіна Ю.О., 2018. Проблемне поле армії в контексті теретичної спадщини Ч. Міллса. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. Збірник наукових праць*. 1(15). С. 177-185.
91. У.В. Ільницька «Армія і політика: моделі взаємодії в умовах різних політичних режимів». URL: http://vlp.com.ua/files/36_2.pdf
92. Утченко С. Л. Юлий Цезарь. М.: Мысль, 1976. 365 с.

93. Федоренко В. В. «Військово-правове виховання військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції в контексті соціально-філософського аналізу». Соціально-політичний журнал. - 2015. - № 2. - С. 132-141
94. Чуклинов А. Административный ресурс как специфическая форма политической коррупции. URL: <http://www.sartraccc.sgap.ru/Explore/chuklinov/main.htm>
95. Энгельс Ф. Армия. К.: „Азимут – Україна”. 2003. 108 с.
96. Юрчук В. Особливості військово-економічної політики України в умовах формування ринкових відносин. *Розбудова держави*. 1997. №6. С.
97. Ярош О.Б. Загальна теорія політики: навч. Посібник. Луцьк: РВВ "Вежа", 2005. 240 с.